

UNIVERZITA PARDUBICE

FAKULTA FILOZOFICKÁ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2022

Vojtěch Dýnka

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Německá vzpomínková literatura ve vztahu k východní frontě druhé
světové války

Bakalářská práce

2022

Vojtěch Dýnka

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2020/2021

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Vojtěch Dýnka**
Osobní číslo: **H19044**
Studijní program: **B0288A250002 Humanitní studia**
Specializace: **Specializace v historiografických vědách**
Téma práce: **Německá vzpomínková literatura ve vztahu k východní frontě druhé světové války**
Zadávací katedra: **Katedra věd o výchově**

Zásady pro vypracování

Student prostuduje německou vzpomínkovou literaturu týkající se východní fronty ve 2. světové válce a pokusí se následně vyhodnotit stanovené otázky: Vztah důstojníků a prostých vojáků v německé armádě. Politické názory vojáků – vztah k nacismu. Pohled vojáků wehrmachtu na příslušníky SS. Pohled na antisemitismus. Pohled na protivníka. Vztahy s ruským civilním obyvatelstvem.

Rozsah pracovní zprávy:
Rozsah grafických prací:
Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

Harald Welzer: Můj děda nebyl nácek. Nacismus a holocaust v rodinné paměti. Praha, Argo 2010.
Heinz Guderian: Vzpomínky generála. Brno, Jota 2009.
Erich von Manstein: Ztracená vítězství. Vzpomínky 1939-1944. Brno, Jota 2006.
Günter Koschorrek: nezapomeň na zlé časy. Brno, Jota 2010.
Helmuth Nowak: různé knihy –vzpomínky na různá bojiště.
William Lubbeck –David B. Hart: Před branami Leningradu. Příběh vojáka skupiny armád Sever. Praha, Mladá fronta 2019.

Vedoucí bakalářské práce: **doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.**
Ústav historických věd

Datum zadání bakalářské práce: **1. května 2021**

Termín odevzdání bakalářské práce: **1. května 2022**

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.
děkan

Ing. Jaroslav Myslivec, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 1. května 2021

Prohlašuji:

Práci s názvem

..... jsem
vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci
využil, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající
ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem
autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších
předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření
licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského
zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence
o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat
přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle
okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a
o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších
předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdávání,
zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude
práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Univerzity Pardubice.

V Pardubicích dne

.....

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji vedoucímu své práce, panu doc. PhDr. Tomášovi Jiránkovi Ph.D., za nezměrnou pomoc a cenné rady, poděkování patří i mé rodině za podporu.

ANOTACE

Práce seznamuje s problematikou na východní frontě druhé světové války a poukazuje na situace, které nastaly jak mezi vojáky a příslušníky armády, tak i civilisty z hlediska pramenů vzpomínkové literatury, která je hlavním opěrným bodem této práce.

ANNOTATION

The thesis gets acquainted with eastern front of the second world war and is pointing out on situations which became between soldiers and members of the army and civilians. Sources come from memorial literature which is the main part of the bachelor thesis.

KLÍČOVÁ SLOVA

Sovětský svaz, Vzpomínky, německá armáda, východní fronta, wehrmacht, SS

KEYWORDS

The Soviet Union, memories, German army, eastern front, Wehrmacht, SS

Seznam ilustrací a tabulek

Tabulka 1: Přehled německých generálů a jejich armády.....	26
--	----

Terminologie

Gestapo – Německá tajná police působící v nacistickém Německu a na okupovaných územích

NKVD – Sovětský státní orgán vnitřní bezpečnosti

Einsatzgruppen – Oddíly smrti spadající pod SS

Hilfswilliger — pomocné síly získávané na okupovaných územích mezi místním obyvatelstvem jako dobrovolníci nebo zajatci

Sanitäter – Německý polní zdravotník

Taktika Spálené země – Likvidace čehokoliv, co by mohl použít nepřítel ke svému prospěchu

Obsah

Úvod	11
1 Situace před válkou.....	13
1.1 Rapallská smlouva	13
1.2 Pakt Molotov-Ribbentrop	14
2 Vypuknutí války	16
3.1 Odkaz a vzpomínky	18
4 Hierarchie německé armády	23
4.1 Důstojníci a řadoví vojáci.....	23
4.2 Generálové	26
4.3 Vztah vojáků k ideologii nacismu.....	30
4.4 Pohled vojáků wehrmachtu na příslušníky SS.....	33
5 Civilní obyvatelstvo	37
5.1 Reakce civilního obyvatelstva na německou invazi.....	37
5.2 Německé čistky obyvatelstva	39
5.3 Kontroverze válečných zločinů	42
6 Odkaz války v dnešní kultuře	44
7 Závěr.....	46
8 Seznam použité literatury a pramenů.....	49

Úvod

Patrně většina lidí má povědomí o událostech 2. světové války a samozřejmě také o německé invazi do Sovětského svazu pod názvem operace Barbarossa (22. 6.1941), která je velkým milníkem vývoje samotné druhé světové války, ale také, že zde nastává velký zvrat pro samotnou třetí říši a její válečnou politiku.

Cílem mé práce je poskytnout odpovědi na otázky, které se týkají především německých vojáků, kteří byli ovlivněni samotnou válkou na východní frontě. Pokusím se poodhalit jejich reakce na válku v Sovětském svazu, např. představit vztah důstojníků a prostých vojáků v německé armádě, pohled vojáků wehrmachtu na příslušníky SS, politické názory vojáků a jejich vztah k nacismu, pohled na protivníka a vztah k ruskému civilnímu obyvatelstvu. Ve své práci se budu opírat o díla historiků, která jsou zaměřená na vzpomínky a paměti vojáků a generálů a přímo na válku se Sovětským svazem. Využiji zejména dílo „*Můj děda nebyl nácek*“¹ od autorů Sabine Mollerová, Karoline Tschuggnallová a Harold Welzer, které odkazuje na nacismus v rodinné paměti, dále vzpomínkové dílo Ericha von Mansteina: „*Ztracená vítězství*“², kde polní maršál uvádí své svědectví o válečných událostech a o utrpení německých vojáků. Jedná se o jednu z nejpozoruhodnějších knih vzpomínkové literatury k dějinám druhé světové války, stejně jako „*Vzpomínky generála*“³ od Heinze Guderiana. Dále zmíním dílo od autorů Williama Lubbecka a Davida B. Hurta „*Před branami Leningradu*“⁴ a na závěr výběr z knih od Helmutha Nowaka, např. „*Bojoval jsem u Kyjeva*“⁵. Další publikace, které souvisí s tématem této práce a z nichž jsem čerpal, uvádím v seznamu použité literatury. V poslední řadě bych rád využil znalosti z audiovizuálních dokumentů nebo zajímavých a ověřených internetových článků, které se týkají této konkrétní doby a z doplňkových titulů k uvedeným kapitolám, které taktéž uvedu jak v citacích, tak i v závěrečném seznamu použité literatury.

¹ WELZER, Harald, Sabine MOLLER a Karoline TSCHUGGNALL. *"Můj děda nebyl nácek": nacismus a holocaust v rodinné paměti*. Praha: Argo, 2010. Historické myšlení. ISBN 978-80-257-0228-4.

² MANSTEIN, Erich von. *Ztracená vítězství: paměti německého polního maršála*. Přeložil Pavla ŠOŠOLÍKOVÁ. Praha: Naše vojsko, 2017. ISBN 978-80-206-1674-6.

³ GUDERIAN, Heinz. *Guderian: vzpomínky generála*. Brno: Jota, 2009. Literatura faktu a military. ISBN 978-80-7217-648-9.

⁴ LUBBECK, William a David HURT. *Před branami Leningradu: příběh vojáka skupiny armád Sever*. Přeložil Jan NEMEJOVSKÝ. Praha: Mladá fronta, 2019. Arma & musae. ISBN 978-80-204-5109-5.

⁵

Tato práce je rozdělena na pět částí. V úvodní části práce se pokusím nastínit situaci a vztahy před vypuknutím samotné války na východní frontě, jaké byly vztahy s Německem a SSSR, popíšu smlouvy, které měly tyto dvě země společné před invazí a co vlastně obsahovaly. V druhé kapitole zkráceně uvedu, jak se vyvíjel konflikt na východní frontě a nastíním situace ohledně válečných zločinů a informací mezi vojáky wehrmachtu. Ve třetí kapitole se zaměřím na samotnou hierarchii německé armády a vztahy, které panovaly mezi vojáky, důstojníky a generály, vztah vojáků k ideologii nacismu. Na závěr kapitoly popíši, jak vlastně vypadá odkaz a vzpomínky/paměti a jakým způsobem se tvoří a uchovávají/aktualizují, aby byly věrohodné. Ve čtvrté kapitole práce se zaměřím na civilní obyvatelstvo Sovětského svazu – na situaci lidí, kteří se nacházeli na dobytém území třetí říše, na zacházení s civilisty, projevy kolaborace, případně odporu, jak probíhaly nacistické čistky obyvatel a systematické vraždění nevinných lidí. Na závěr kapitoly bych rád shrnul, jaké kontroverzní události a válečné zločiny probíhaly v průběhu války v Sovětském svazu. V poslední, páté kapitole představím, jak se tato historická událost odráží v dnešní kultuře a jakým způsobem se vzpomíná na události na východní frontě a kde všude se můžeme setkat s odkazem na události, které se odehrávaly na východní frontě v Sovětském svazu.

1 Situace před válkou

Abych lépe uvedl téma své práce, je dobré začít se situací, která nastala před samotnou invazí Německa do Sovětského svazu. Hitler nechtěl opakovat neúspěch Německa v první světové válce a riskovat válkou na dvou frontách, proto se rozhodl udržet si Sovětský svaz na své straně a dobývat tak západní část Evropy bez konfliktů na východě. I přes rozdílné politické smýšlení (nacismus x bolševismus) se jednání Hitlerovi se Sovětským svazem podařilo. Navíc po katastrofickém jednání v Mnichově, z něhož vzešla Mnichovská dohoda, se Stalin nechtěl spoléhat na pomoc spojenců, jelikož ponechání Československa vlastnímu osudu jej velice znepokojilo a jednání i odlišně smýšlejícím Německem mu bylo zásadně bližší. Z jednání, ze kterých vzešlo několik klíčových smluv a dohod mezi Německem a SSSR, jsem se rozhodl sestavit klíčové body, které uvedou situaci, jaká byla mezi těmito zeměmi před válkou a během ní.

1.1 Rapalská smlouva

Tato smlouva pochází z dubna roku 1922, tudíž jak je známo, ještě nebyla iniciována ze strany Adolfa Hitlera. Tato smlouva mezi Německem a Ruskou sovětskou federativní socialistickou republikou, (jelikož samotný Sovětský svaz vznikl až 30. prosince 1922), ve které si země navzájem odpouští dluhy, které vznikly vlivem první světové války. „*Ze strany Německa jako hlavního viníka první světové války, které mělo zaplatit 226 miliard marek, ze strany Ruska (RSFSR), které mělo předválečné a válečné dluhy a dlužilo náhrady za zkonfiskovaný zahraniční majetek po říjnové revoluci.*“⁶ Ze smlouvy také vyplývá, že obě země obnovují své diplomatické styky. Tato smlouva je jednou z prvních poválečných smluv mezi těmito zeměmi. Později se však ukázalo, jako například u smlouvy Molotov-Ribbentrop, o které budu také psát, že zde byly uvedeny tajné dodatky, ve kterých se obě země dohodly a upravily vojenskou spolupráci, čímž defacto porušily Versaillskou mírovou smlouvu. Signatáři této smlouvy byli lidový komisař zahraničních věcí Georgij Vasiljevič Čičerin a německý ministr zahraničí Walther Rathenau, který byl zhruba po dvou měsících od podepsání smlouvy zavražděn. Na tuto smlouvu později navazují smlouvy z října 1925 o hospodářství a spolupráci v námořní a železniční dopravě a z dubna roku 1926 o

⁶ MÜLLER, Helmut M., Hanna VOLLRATH a Karl-Friedrich KRIEGER. *Dějiny Německa*. 2. dopl. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. str. 82. Dějiny států. ISBN 80-7106-712-1.

přátelství a neutralitě neboli Berlínská smlouva, která byla podepsána 24.4.1926 G. Stresemannem a sovětským velvyslancem. Tato smlouva prakticky potvrzovala mírové zásady z Rapalské smlouvy a byla protiváhou Locarna. *„V rámci těchto smluv také Sovětský svaz obdržel několikamilionové úvěry na pokrytí financování zakázek v Německu, které zde měl Sovětský svaz.“*⁷

1.2 Pakt Molotov-Ribbentrop

Jedna z nejzásadnějších smluv je tzv. sovětsko-německá smlouva o neútočení a přátelství, která byla podepsána 23.8. 1939 v Moskvě. Signatáři této smlouvy byli Joachim von Ribbentrop a Vjačeslav Molotov, podle kterých se tento pakt také jmenuje, přítomen byl i samotný Stalin. *„V této smlouvě se Sovětský svaz a německá Třetí říše zavázaly, že upustí od jakéhokoliv násilného aktu vůči sobě navzájem, o výraznou ekonomickou spolupráci, např. zásobování Německa Sovětským svazem potravinami, kovy, palivem a kaučukem, což mělo zásadní vliv při invazi do Francie v roce 1940 a také, že udrží vzájemný kontakt a spolupráci ve společných zájmech, což zahrnovalo i poskytování tajných informací.“*⁸

Součástí této smlouvy jsou také tajné dodatky, které určovaly sféru vlivu ve východní Evropě. V Pobaltí se jednalo o severní hranici Litvy, kterou si Německo mělo ponechat, dále určení budoucí podoby Polska, kde přibližnou přírodní hranici měly tvořit řeky Visla, Narew a San. *„Díky tomuto paktu se zároveň porušila smlouva o neútočení mezi Polskem a SSSR, která vznikla 25.1. 1932 s platností do roku 1945, stejně tak jako ostatní přátelské smlouvy s Litvou, Lotyšskem a Estonskem. Pakt Molotov-Ribbentrop šokoval celý svět a znamenal velký obrat v politice samotného Sovětského svazu, jelikož ten byl považován za velkého odpůrce fašismu.“*⁹ Po pádu Polska uzavřelo Německo a SSSR novou smlouvu, ve které do sféry vlivu Sovětského svazu připadla i Litva, výměnou za část Lublinského a Varšavského vojvodství. Je vhodné tak nezapomenout na tuto smlouvu o německo-sovětském přátelství a hranicích, která přímo navazuje na pakt Molotov-Ribbentrop a která se nazývá druhý pakt Molotov-Ribbentrop (1939), jelikož byla podepsána stejnými lidmi. Charakterem

⁷ MÜLLER, Helmut M., Hanna VOLLRATH a Karl-Friedrich KRIEGER. *Dějiny Německa*. 2. dopl. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. str. 86. Dějiny států. ISBN 80-7106-712-1.

⁸ MÜLLER, Helmut M., Hanna VOLLRATH a Karl-Friedrich KRIEGER. *Dějiny Německa*. 2. dopl. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. str. 87. Dějiny států. ISBN 80-7106-712-1.

⁹ ZVĚŘINA, Pavel. Totalita.cz [online]. sovětsko-německá smlouva o neútočení a přátelství 1939. [20.12.2021] Dostupné z: https://www.totalita.cz/vysvetlivky/pakt_sn.php

smlouva působila jako pokračování a opět byla uveřejněna jen malá část této smlouvy, zbylé dodatky zůstaly utajeny. Smlouva takřka rozebírala rozdělení Polska po jeho pádu a vymezovala prostor pro spolupráci mezi Sovětským svazem a Německem. Důležité je také podotknout, že tato smlouva ustanovovala fakt, že její závěry nemohou být napadeny jinými státy. Přesto SSSR a Německo porušily těmito smlouvami Haagskou úmluvu, která pochází již z roku 1907. Poslední důležitou částí druhého paktu byla spolupráce NKVD a gestapa, tudíž dvou tajných bezpečnostních složek obou zemí.

Nic však netrvá věčně, což je i případ této smlouvy, neboť 22. června 1941 zaútočilo nacistické Německo na Sovětský svaz. Pakt Molotov-Ribbentrop byl později Stalinem interpretován jako strategický tah, kterým se snažil uchránit Bělorusko a Ukrajinu před perzekucí ze strany nacistického Německa. Začala jedna z nejkrvavějších etap druhé světové války: *„Dne 22. června 1941 začal boj na život a na smrt mezi národněsocialistickým Německem a sovětským Ruskem. Na Východě ve skřípajícím písku stepí spolu zápasily dva imperialismy, dvě náboženství, dva světy.“*¹⁰

¹⁰ DEGRELLE, Léon. *Tažení v Rusku 1941-1945 s SS divizí Wallonie na východní frontě*. Praha: Elka Press, 1996. str. 15. Militaria (Elka Press). ISBN 80-901694-5-7.

2 Vypuknutí války

Invaze nacistických vojsk do Sovětského svazu pod krycím názvem operace Barbarossa, podle jména císaře Friedricha I. Barbarossy, měla porazit nepřipravený a oslabený Sovětský svaz. Stalin si byl vědom porušení smlouvy ze strany Hitlera, nicméně přes upozornění rozvědky a svých generálů nedbal na přílišná opatření bránit Sovětský svaz. Už při prvních krocích, kdy se německá armáda seskupovala v okupované části Polska na jaře v roce 1941, si někteří důstojníci při přesunu k hranicím SSSR zaznamenali fakta, která je velice znepokojovala. Silnici, kterou Hitler nechal vybudovat, vystavěli židovští nebo političtí vězni, a vojáci tak často naráželi na tyto prací zdevastované pracovníky. Jistý mladý poručík von Kagenek si zapsal: „*Vedle nás je jednotka SS. Její velitel se nás ptal, chcete vidět žida? Pak dal pokyn, aby přivedli drobného muže. Velitel se zeptal: Kolik lidí jsi dnes okrad? Muž neodpověděl... pak řekl: Dejte mu deset ran holí! Byli jsme ohromeni, tak tohle je ta naše okupace Polska? Slyšeli jsme sice neurčité zvěsti, ale nebylo možné zjistit, co se přesně děje. Netušili jsme, že je to začátek genocidy, kterou budeme krýt vlastní odvahou a svými životy.*“¹¹ Už zde je možné pozorovat, že někteří důstojníci byli zděšeni situací, která se odehrávala v okupovaném Polsku a jak krutě bylo přistupováno k místní židovské populaci ze strany jednotek SS. Dokonce podle svědectví z knihy *Před branami Leningradu* je zřejmé, že většina o invazi do Sovětského svazu ani nevěděla a neměla nejmenší tušení, že bude součástí jedné z největších operací v moderních dějinách: „*Mnozí z nás si jen těžko dokázali představit, že by Německo napadlo Sovětský svaz. Sovětsko-německý pakt o neútočení podepsaný v srpnu 1939 pravděpodobně ovlivnil naše uvažování, ale byla to také prostě velikost Sovětského svazu, která způsobovala, že bylo těžké si nějakou budoucí invazi být jen představit.*“¹²

Přes 4 miliony mužů na straně nacistického Německa, celkem přes 150 divizí překročilo hranice Sovětského svazu a zaútočilo ve třech směrech do nitra Sovětského svazu. Armády skupiny Sever měly za svůj cíl město Leningrad, armády Střed se měly dostat až k Moskvě a jako poslední - armády Jih měly obsadit Kyjev a poté ropná pole u Kavkazu.

¹¹ Apokalypsa: 2. Světová válka – [Operace Barbarossa] [DVD]. CLARKE, Isabelle, Daniel COSTELLE. Francie: 2009

¹² LUBBECK, William a David HURT. Před branami Leningradu: příběh vojáka skupiny armád Sever. Praha: Mladá fronta, 2019. str. 86. Arma & musae. ISBN 978-80-204-5109-5.

První útoky Němců byly zdrcující a ochromily doslova veškerá bližší sovětská letiště a zničily jejich letadla a pozemní techniku. Postup byl rychlý a neúprosný. *„Jakmile jsme vyrazili na jihozápad, uviděli jsme v kraji na vlastní oči, jak těžké vojenské porážky Sověti utrpěli. Podél silnic stály stovky převrácených obrněných vozů. Každá křižovatka byla vrakovištěm.“*¹³

Na severu byli Němci vítáni jako osvoboditelé, jelikož místní obyvatelstvo zažívalo teror ze strany NKVD, a proto jim německá okupace připadala spíše jako osvobození. NKVD před ústupem v Pobaltí zmasakrovalo veškeré uvězněné antikomunistické vězně. Na Ukrajině vzrostla nenávist vůči Rusům a Stalinovi, který zde počátkem třicátých let způsobil hladomor, a díky tomu bylo utužování vztahů a kolaborace mnohem snazší, tak jako v Pobaltí. Proto se velká část civilistů přidávala k nacistům. Německo, tedy hlavně Herman Göring, který osobně přijel na Ukrajinu, měl však jiné plány s obyvatelstvem a snažil se spíše eliminovat obyvatele, nebo je zapojit do pracovních činností pro Říši. Zde komanda Einsatzgruppen likvidovala početnou část židovského obyvatelstva. Během 2 dnů Němci zavraždili v Babím Jaru poblíž Kyjeva přes 30 000 židů. Muže, ženy i děti, všechny bez výjimky.

*„Armády skupin Střed, pod velením generála Heinze Guderiana narážely na tuhý odpor Stalinovy linie. Při postupu do vnitrozemí Němci zajali až statisíce ruských vojáků.“*¹⁴ Hitler nařizoval okamžité popravování politických komisařů, kteří měli v Rudé armádě za úkol kontrolovat důstojníky a hlídat vojáky v každé jednotce. Guderian však tento rozkaz odmítal provádět, taktéž generál Manstein ve své knize popisuje: *„Ať si myslíme o statutu komisařů podle mezinárodního práva cokoliv, zastřelit komisaře po jejich zajetí v boji muselo odporovat jakémukoliv vojenskému cítění. Rozkaz o komisařích byl naprosto nevojenský. Jeho provedení by ohrozilo nejen čest vojska, ale také jeho morálku. Proto jsem byl nucen svým nadřízeným ohlásit, že v oblasti mé působnosti nebude rozkaz o komisařích vykonáván.“*¹⁵ Na druhou stranu například generál Hoepener tvrdil: *„Tento konflikt musí být veden*

¹³ DEGRELLE, Léon. *Tažení v Rusku 1941-1945 s SS divizí Wallonie na východní frontě*. Praha: Elka Press, 1996. str. 11. Militaria (Elka Press). ISBN 80-901694-5-7.

¹⁴ GUDERIAN, Heinz. *Guderian: vzpomínky generála*. Brno: Jota, 2009. str. 52. Literatura faktu a military. ISBN 978-80-7217-648-9.

¹⁵ MANSTEIN, Erich von. *Ztracená vítězství: paměti německého polního maršála*. str. 81. Praha: Naše vojsko, 2017. ISBN 978-80-206-1674-6.

s bezprecedentní krutostí. Bolševici si nezaslouží žádný soucit.“¹⁶ Zde je na první pohled zřejmé, že ne každý generál německé armády měl stejné smýšlení o zajatcích, a že někteří byli schopni zajít až k takovým krutostem, které nařizoval samotný Hitler. Důležité je také podotknout, kdy byly konkrétní vzpomínky a názory autorem zachyceny, jelikož po válce se důležití muži třetí říše (včetně generálů) ocitli na lavici obžalovaných v Norimberských procesech, jejich výpověď se od skutečných činů mohla zásadně lišit a je tak nepravdivá nebo nespolehlivá.

Stalin se rozhodl jednat radikálně, rolníci opouštěli své domovy a zapalovali svá obydlí, aby nic neposloužilo postupující německé armádě. Této taktice se říkalo „spálená země.“ Veškeré továrny s dělníky byly přesunuty až za pohoří Ural. K roztroušeným sovětským jednotkám se často přidávalo místní obyvatelstvo, které eliminovalo zrádce, provádělo sabotáže a partyzánskou činnost. Represe vůči těmto lidem byly nemilosrdné a z Hitlerova rozkazu bylo patrné, že německá armáda s obyvatelstvem, které je podezřelé z nepřátelské činnosti, neměla žádné slitování. Ze záběrů a dokumentů z tehdejší doby se zachovaly snímky, kde sám Hitler v doprovodu vrchního velitele wehrmachtu, maršála Keitela, navštívil osobně východní frontu. V rozporu se svými generály navrhoval plány k dalšímu postupu v Sovětském svazu, což vedlo k několika závažným strategickým chybám, které se projeví jako klíčové v dobývání sovětského území. Z Mansteinových zápisů jsou tyto neshody ve vedení války a strategii naprosto patrné a je zde vidět Hitlerův razantní přístup a rozhodování.

3.1 Odkaz a vzpomínky

Ze vzpomínkové literatury se dá vyvodit mnoho závěrů a jedním z klíčových faktorů, jak už jsem zmínil v úvodu, je samotná interpretace vzpomínek na jednotlivé osoby nebo události té doby. Každý člověk, ať už pozůstalý, nebo samotný veterán, kterých je už v dnešní době opravdu jen hrstka, popisuje situaci z trochu jiného úhlu pohledu a jiným způsobem. Já osobně jsem pátral po známých z mé rodiny, která se nachází v Německu a snažil se získat cenné informace o jejich příbuzných, kteří se coby členové wehrmachtu účastnili bojů na východní frontě. Jejich paměti však nejspíš zůstanou ztraceny, protože jejich rodina se o válce takřka nebaví a o příbuzných, kteří bojovali a umírali na východní frontě, už jsou známy jen pouhé střípky z prožitých

¹⁶ Apokalypsa: 2. Světová válka – [Operace Barbarossa] [DVD]. CLARKE, Isabelle, Daniel COSTELLE. Francie: 2009

příběhů a toho, co zažili v bojích na území Sovětského svazu. Jsme si pouze jisti tím, že jeden z blízkých na východní frontě padl a druhý byl několikrát zraněn a po zotavení se na bojiště vrátil, ale jeho další osud již neznáme. Ke zkoumání těchto svědectví jsou nejlepším pramenem písemnosti, které se dochovaly z tehdejší doby nebo vzpomínky účastníků událostí, kterých je čím dál méně. Nejzajímavější je však rodinná paměť, na kterou se zaměřím, jelikož toto pojetí je velice široké.

V knize „*Můj děda nebyl nácek*“ se vzpomínky interpretují různě. Buď mají spojitost s kinematografií nebo bibliografií a vzpomínky osob, nebo pozůstalých odkazují na situace, které se odehrávají v podobném stylu, nebo si informace generačně předávají a upravují podle klíčových slov. Většinou však dochází k málo pravděpodobným nebo neobvyklým situacím, které z hlediska historie nedávají smysl, nemají zásadní souvislost a jsou zkreslené, stejně tak, jako kdybych vyslechl nejprve bratrance mého dědy z německé strany, jehož otec se přímo účastnil bojů na východní frontě a poté svého vlastního dědu, který některé informace převzal přímo od svého bratrance nebo blízkých jeho bratrance. Interpretace příběhů by se značně lišila, a tak tomu je i u vzpomínek lidí z této knihy. Rodinné paměti o nacismu jsou v řadě rodinách stále živé, ale často se modifikují a paměti nejsou aktualizovány. Pro sestavení věrohodné rodinné paměti jsou podle autorů knihy „*Můj děda nebyl nácek*“ důležité tyto aspekty: *„Za prvé musejí historiky splňovat tři kritéria, aby bylo možné je tradovat: musejí být ověřitelné a útržkovité. Tedy nabízet prostor pro dotváření a doplňování prostřednictvím posluchačů, musí být možné asociovat s vlastní zkušeností posluchačů a konečně sama situace vyprávění musí mít charakter zážitku, tzn. mít emocionální význam pro posluchače.“*¹⁷

„Za druhé se zřetelně ukázalo, že rodinnou paměť – nebo obecněji sociální paměť vzpomínkových společenství je třeba chápat jako fiktivní jednotku, k níž se jednotliví členové vztahují se svými individuálními verzemi historie, kterou považují za společnou pro daný kolektiv. To je míněno Halbwachsovou formulací. Že „každá jednotlivá paměť je úhlem pohledu na kolektivní paměť.“ Každý člen určitého vzpomínkového společenství tedy pohlíží z jiné sociální a časové pozice na to, co považuje za minulost jeho vzpomínkového společenství, protože nutně rozvíjí individuální verzi téže

¹⁷ WELZER, Harald, Sabine MOLLER a Karoline TSCHUGGNALL. „*Můj děda nebyl nácek*“: *nacismus a holocaust v rodinné paměti*. Praha: Argo, 2010. str. 155. Historické myšlení. ISBN 978-80-257-0228-4.

*minulosti.*¹⁸ Nachází se zde tedy několik kritérií, ze kterých lze vyvodit pravdivost a spolehlivost dané paměti. Podobně se dají hodnotit i příběhy jednotlivců natočené v různých dokumentech, ať už to jsou ty, ze kterých čerpám, nebo jiné. Každý byl natočený za nějaké jiné okolnosti a za různým účelem a ačkoli konkrétní osoby jsou pamětníky téže doby, nemůžeme jejich svědectví brát za důvěryhodné, jelikož mohlo dojít k zásadním úpravám, ať už ze strachu nebo jiných důvodů, které mohly ovlivnit celé jejich svědectví. Hlavním klíčem k porozumění některých situací na frontě jsou písemnosti, které se dochovaly, např. zápisky zmiňovaného poručíka von Kageneka, který si psal své zkušenosti a zážitky na východní frontě, ze kterých lze vyvodit důležité a cenné informace nebo několikrát zmínění generálové, kteří se spíše orientují na průběh válečných operací a strategie, ale jejich komentáře a pohled na situaci je nezměrně cenný pro představu tehdejší situace na frontě. Nicméně i zde se dá narazit na nepravdivé nebo upravené informace, jelikož opět záleží na situaci, kdy dané vzpomínky vyšly a zda nebyly pamětníkovy vzpomínky a svědectví něčím ovlivněny.

Pro čtenáře vzpomínkové literatury jsou nejvíce fascinující a zároveň děsivé okamžiky především ze samotné fronty, jelikož někteří pamětníci, kteří boje na východní frontě přežili a ponechali si svoje osobní zápisky nebo později publikovali nějakou svou knihu, otevřeně popsali každodenní situace, které se odehrávaly na frontě v boji s nepřítelem: *„V tom okamžiku jsem si uvědomil, že kulomet zmlkl, ale předpokládal jsem, že kulometník asi také zakládá nový pás nebo opět vyměňuje hlaveň kulometu. Pohled vpravo mi ale ukázal vojáka zhrouceného na zemi vedle mne. Vteřinu nato jsem zaregistroval pramínek krve vytékající z dírky ve spánku, těsně pod okrajem jeho přilby. Výstřel, který ho zabil, nebyl v tom hluku boje slyšet, ale jeho přesnost mi okamžitě prozradila, že pochází z pušky odstřelovače. Uprostřed bitvy nemá člověk čas na nějaké úvahy o osudu, ale mně proběhlo hlavou, že kdybych se právě neskrčil nebo mi náboje v samopalu došly o pár sekund později, mohl jsem tam takhle s kulkou v hlavě ležet i já.*¹⁹ Takové to zkušenosti jsou u vojáků, kteří přežili válku, zcela běžné, ale někdy až nepředstavitelné a zdrcující, neboť člověk, který za

¹⁸ WELZER, Harald, Sabine MOLLER a Karoline TSCHUGGNALL. *"Můj děda nebyl nácek": nacismus a holocaust v rodinné paměti*. Praha: Argo, 2010. str. 155. Historické myšlení. ISBN 978-80-257-0228-4.

¹⁹ LUBBECK, William a David HURT. *Před branami Leningradu: příběh vojáka skupiny armád Sever*. Praha: Mladá fronta, 2019. Arma & musae. str. 131. ISBN 978-80-204-5109-5.

svůj život osobně nezažil nějaký válečný konflikt, nemá absolutně šanci vžít se do situace, kdy některý z vašich spolubojovníků přijde o svůj život, takřka vedle vás. Je to něco nepopsatelného a zdrcujícího. Každý den se mohlo stát, že někdo z jednotky padl a vojáci se s tím museli smířit a bojovat dál, aby přežili a mohli se vrátit v pořádku domů. V tomto ohledu je také důležité poukázat na fakt, že ti, kteří válku přežili a své paměti začali sepisovat až po konci války, mohli některé pasáže upravit, ať už záměrně, nebo nezáměrně vlivem snahy na hrůzy války zapomenout. Ovšem i drobné úpravy nic nemění na samotném kontextu děsivých událostí, které dotyční vojáci zažili na východní frontě.

Další zajímavá situace nastává z pohledu rodin a pamětníků, např. ke zmíněné nacistické ideologii, Adolfu Hitlerovi, válečným zločinům nebo holocaustu před koncem války: *„Rodinná paměť se překvapivě jeví, jako by byla schopna inkorporovat do této všední teorie veřejné diskurzy o holocaustu nebo o zločinech wehrmachtu, jejichž jádro spočívá v tom, že Němci a „nacisté“ byli dvěma zcela odlišnými skupinami osob, které se překrývaly jen v pragmatickém hraničním případě, například když naši pamětníci nebo příbuzní, o nichž vyprávějí „museli vstoupit“ do strany, „museli pracovat“ pro gestapo, „museli jít“ do války, nebo „museli přihlížet“ pronásledování – nejen – židovského obyvatelstva. To všechno nedělali na rozdíl od „nacistů“ z přesvědčení a rádi, nýbrž proto, že „se to“ tak tehdy dělalo, nebo protože chtěl člověk zamezit něčemu horšímu. Vždy se ostatně v rámci svých funkcí pokoušeli chovat jako dobří lidé, kteří ve svých vyprávěních jako chroničtí odpůrci, na rozdíl od „stopadesátiprocentních nacistů“.“*²⁰ Tento prvek, který se objevuje ve vzpomínkách, odpovídá obrazu výpovědi amerického důstojníka Saul K. Padovera, který prováděl v letech 1944-1945 rozhovory s Němci na území Evropy. *„Je znepokojivé, že se dobové výpovědi a postoje Němců k Hitlerovi, k nacismu a holocaustu v mnohých ohledech sotva liší od těch, které dnes zanášejí do protokolu Němci narození počínaje rokem 1906, kteří se mezitím stali tzv. pamětníky. Už tehdy existoval podle Padovera jen mizivý počet osob, které samy sebe označovaly jako stoupence nacistického systému.“*²¹ V knize *„Můj děda nebyl nácek“*

²⁰ WELZER, Harald, Sabine MOLLER a Karoline TSCHUGGNALL. *„Můj děda nebyl nácek“: nacismus a holocaust v rodinné paměti*. Praha: Argo, 2010. str. 162. Historické myšlení. ISBN 978-80-257-0228-4.

²¹ WELZER, Harald, Sabine MOLLER a Karoline TSCHUGGNALL. *„Můj děda nebyl nácek“: nacismus a holocaust v rodinné paměti*. Praha: Argo, 2010. str. 163. Historické myšlení. ISBN 978-80-257-0228-4.

se objevuje tento jev zcela často, jelikož z většiny mezigeneračních rozhovorů, kde se dotyčné osoby, o kterých se vypráví, prezentují nikoliv jako přívrženci nacistického režimu, ale jeho odpůrci. Tato situace napovídá, že se někteří dotázaní v rodinné paměti snaží skrýt zločinné prohřešky svých předků, ale také ukazuje jakousi nespolehlivost těchto informací, jelikož ve skutečnosti mohli být lidé, o kterých se vypráví, silní nacisté: „*Ba co víc, právě vědomí toho, že nacismus byl zločinný systém, který si vyžádal miliony obětí, vyvolává v nástupnické generaci potřebu konstruovat minulost, v níž jejich vlastní příbuzní vystupují v takových rolích, jež s těmito zločiny nemají nic společného.*“²² V tomto ohledu se zdá být vzpomínková literatura značně nespolehlivá, jelikož velká většina lidí si umí představit, jak moc byl nacismus zločinný systém, a proto se snaží ve většině případech stavět proti němu a nikoli jako přívrženci, aby na své předky, případně na sebe neuvrhli špatné světlo. S tímto ohledem je velice nutné pracovat s informacemi obsaženými ve výpovědích ve vzpomínkové literatuře s chladnou hlavou a selským rozumem, jelikož je známo, že i v moderní době v průběhu některých válečných konfliktů jde ruku v ruce s nimi i válečná propaganda a s tím i velké množství dezinformací, tudíž člověk může velice snadno uvěřit něčemu, co se vlastně ani nestalo.

²² WELZER, Harald, Sabine MOLLER a Karoline TSCHUGGNALL. *"Můj děda nebyl nácek": nacismus a holocaust v rodinné paměti*. Praha: Argo, 2010. str. 163. Historické myšlení. ISBN 978-80-257-0228-4.

4 Hierarchie německé armády

Abychom lépe pochopili poměry v německé armádě, musíme se podívat na její celkovou hierarchii a strukturu jejího složení. „Na východní frontě se nacházelo přes 4 miliony vojáků, a nejen těch německých. Invaze do Sovětského svazu se účastnily také jednotky z Finska, Rumunska, Maďarska, Slovenska, a malé skupiny dobrovolníků ze Španělska i Francie.“²³ V této kapitole se zaměřím na to, jakým způsobem se vykonávaly rozkazy, jak fungovala hierarchie a poměry mezi generály – důstojníky – řadovými vojáky, jaký byl vztah vojáků k samotné ideologii nacismu a jaký byl pohled německých jednotek wehrmachtu na příslušníky jednotek SS. Na závěr v poslední podkapitole se pokusím zohlednit všechny otázky z pohledu rodinné paměti a vzpomínek jednotlivců na své předky a popsat, jak se vlastně taková rodinná paměť vytváří, aktualizuje a uchovává, aby byla co nejaktuálnější.

4.1 Důstojníci a řadoví vojáci

Ať už mluvíme o důstojnících nebo řadových vojácích, je jasné, že mezi těmito lidmi vznikl jakýsi vztah, přátelství, ale i nenávisť. O této problematice hovoří úryvek z knihy od Helmuta Nowaka – *Bojoval jsem u Kyjeva*, který popisuje názory vojáků na odvedení jejich velitele: „Pověřuji poručíka Forsta velením a jdu s četníkem. Za námi se nesou kletby, užaslé výkřiky i smích. „Přece těm hajzlům nedovolíme, aby si odvedli našeho velitele?“ „Proč ne? Ať taky jednou seberou i oficíra!“ „Lezl generálovi za starou a teď si to schytá!“²⁴ Z úryvku je jasné, že ne každý voják cítil sympatie ke svému nadřízenému, v tomto případě nadporučíkovi. Někteří jsou neradi ze ztráty svého nadřízeného, jiní naopak vítají, že se ho jednotka zbaví. Stejně tak jako převelení vedoucích jednotek/divizí bylo vcelku běžné, tak i spojování divizí a jednotek dohromady, z důvodů ztrát na životech, což Nowak popisuje ve své knize o pár stran dále v souvislosti s převelením k tankové divizi generálporučíka Schmidta: „Jestlipak jsem udělal dobře, že jsem se sem vůbec vracel? Zvýšilo to, nebo snížilo moje šance na přežití? Jisté je, že bych se měl u tankistů líp než tady. Ale přišel bych tam k mužstvu jako protekční panáček a takoví obyčejně mívají tvrdý chleba. Tady u „svých“ člověk aspoň vždycky ví, na čem je.“²⁵ Je patrné, že Nowak uvažoval o šancích na přežití, ale

²³ BETHELL, Nicholas. *Útok na SSSR: druhá světová válka*. Praha: Svojtka & Co., 2000. str. 32. Ilustrovaný průvodce (Svojtka & Co.). ISBN 80-7237-279-3.

²⁴ NOWAK, Helmut. *Bojoval jsem u Kyjeva*. Praha: Baronet, 2004. str. 5. ISBN 80-7214-603-3.

²⁵ NOWAK, Helmut. *Bojoval jsem u Kyjeva*. Praha: Baronet, 2004. str. 6. ISBN 80-7214-603-3.

také mu nebyl lhostejný osud jeho mužů, kterým velel a cítil se mezi nimi jako mezi „svými“, nebo jednoduše nechtěl přijít o svůj post, který mu zajišťoval určitou autoritu. Na druhou stranu se dá argumentovat poznatky z knihy Ericha von Mansteina *Ztracená vítězství*. Manstein popisuje nedostatečnou vnitřní strukturu německého vojska z hlediska nedostatku kvalitního poddůstojnického sboru: *„Značná část důstojníků ve vyšších a středních funkcích nedostačovala daným požadavkům. Především chybělo úzké spojení mezi důstojníky a mužstvem, které bylo u nás samozřejmé. Pokud se týká péče důstojníka o mužstvo, naprosto zde chyběla „pruská“ výchova. Bojový výcvik nestačil pro nedostatek válečných zkušeností požadavkům moderní války. To vedlo k příliš vysokým ztrátám, které byly příčinou špatné morálky vojska.“*²⁶

Nastává nám tu tedy konflikt dvou různých názorů. Podle zápisů z jednotlivých tažení a operací je zřejmé, že ohledně velkých ztrát, o kterých se Manstein zmiňoval, je toto tvrzení pravdivé, jelikož při bojích s houževnatou Rudou armádou, která velmi často plýtvala lidskými zdroji, měla zakázáno ustupovat nepříteli a bránila svou vlast, přicházelo několik tisíc Němců o život, zejména při dobývání velkých měst, jako byl Minsk, Kyjev, Sevastopol a dále osudový Stalingrad. Disciplínu, statečnost, bojeschopnost a plýtvání lidskými zdroji Rusů popisuje i Helmut Nowak: *„Rusové byli přinejmenším stejně stateční jako my (někdy i odvážnější), naším štěstím zatím bylo jen to, že na všech úrovních jejich velení panoval naprostý chaos. Nestarali se o zásobování, nezajímali se o křídla, kdekoli se jim podařilo dát dohromady několik set chlapů a pár tanků, pokoušeli se bez ohledu na ztráty zaútočit.“*²⁷ Disciplína na obou stranách hrála při bojích na východní frontě velkou roli. Také je zde dobré podotknout, že poslušnost, oddanost a zároveň zkušenost/nezkušenost vojáků byla rozlišována podle jejich věku, například z titulu *Před branami Leningradu* autor mluví o následující situaci: *„Je také pravda, že jsme jako mladí muži neměli příliš tendenci se nad věcmi hluboce zamýšlet. Je ale možné, že to je vlastně nezbytná vlastnost vojáka. Kdybyste rozkázali rotě mužů středních let jít do bitvy, pravděpodobně byste měli problém dostat je do boje, aniž byste je přesvědčili o nutnosti takové akce. Ne že by nám bylo úplně jedno, co se s námi bude dít, ale byli jsme zpracováni k tomu, abychom jako vojáci v*

²⁶ MANSTEIN, Erich von. *Ztracená vítězství: paměti německého polního maršála*. Praha: Naše vojsko, 2017. str. 81. ISBN 978-80-206-1674-6.

²⁷ NOWAK, Helmut. *Bojoval jsem u Stalingradu*. Praha: Baronet, 2003. str. 6. ISBN 80-7214-537-1.

*bojové jednotce poslouchali rozkazy.*²⁸ Nejen disciplína, ale i nezkušenost byla dalším velkým silným faktorem v jednotkách německé armády, jelikož se tito mladí vojáci zřídka kdy stavěli proti rozkazům svých nadřízených, ale vlivem své nezkušenosti často přicházeli o svůj život. V knize „*Na mušce lovce*“ je například dobře popsána situace, jak se různí vojáci vypořádávali se stresem před nasazením do bojů: „*Staří mazáci žvýkali s pochmurným výrazem patku chleba, kouřili nebo se nutili ke klidu strnulou mimikou. Nováčci jen stěží zvládali nervozitu, trpěli motorickým neklidem, jejich pohyby byly chvatné. Mnozí pořád zvraceli, vydělávali se a močili.*“²⁹

Také zde hraje podstatnou roli možnost, zda voják narukoval do armády dobrovolně nebo byl povolán: „*Všichni vojáci se soustředili na plnění svých povinností, ale možná existovaly rozdíly v názorech lidí, kteří narukovali dobrovolně, a těch, kteří byli do služby povoláni. Dobrovolníci byli v plnění svých úkolů přirozeně horlivější, zatímco odvedenci byli od přírody opatrnější.*“³⁰ Každý voják pohlížel na situaci na frontě jinak a každý na frontě měl zcela jiné priority. Dalším projevem zajímavého chování mezi vojáky a jejich velícími důstojníky na frontě bylo oslovování, v knize *Nezapomeň na zlé časy* to lze poznat z rozhovoru vojáků s jejich velícím desátníkem: „*A máme Vám vykat? Zeptal se malý Grommel. „Blbost, nevykejte mi, prostě kámo, tak jsme na to u nás zvyklí, nebo kamaráde, mínil štíhlý blondák, kterého jsem neznal, jenž mi ale později vyprávěl, že jakmile se osvědčí na frontě, chtěl by se ucházet o hodnost válečného důstojníka.*“³¹

Opět se dostáváme do situace, kdy je znatelné blízké pouto vojáků v jednotce a nepanuje zde silná hierarchie hodností jako například na cvičišti a vojáci jsou si tak mnohem bližší. Trochu jiná situace nastává v momentě, když některý voják z čety zahyne: „*Možná proto, že jsme si uvědomovali, že k naší smrti může dojít v kterémkoli okamžiku války, ztráta kamarádů na nás měla jenom krátkodobý vliv. Během několika*

²⁸ LUBBECK, William a David HURT. *Před branami Leningradu: příběh vojáka skupiny armád Sever*. Praha: Mladá fronta, 2019. Arma & musae. str. 87-88. ISBN 978-80-204-5109-5.

²⁹ WACKER, Albrecht. *Na mušce lovce: vzpomínky elitního odstřelovače wehrmachtu Josefa "Seppa" Allerbergera*. [Praha]: Mladá fronta, 2016. str. 5. Arma & musae.

³⁰ LUBBECK, William a David HURT. *Před branami Leningradu: příběh vojáka skupiny armád Sever*. Praha: Mladá fronta, 2019. str. 95. Arma & musae. ISBN 978-80-204-5109-5.

³¹ KOSCHORREK, Günter K. *Nezapomeň na zlé časy: dramatické zážitky vojáka wehrmachtu*. Brno: Jota, 2010. str. 4. ISBN 978-80-7217-741-7.

dnů, kdy získávaly prioritu jiné zájmy, bolest ze smrti kamaráda pominula. Koncem měsíce už seje ztracený kamarád z bezprostřední mysli vojáka úplně.“³²

4.2 Generálové

Na východní frontě figurovalo mnoho významných generálů z řad německé armády, kteří zde vedli četné operace a jejich znalosti bojové taktiky a schopnosti velení byly zcela výjimečné a pro německou armádu a životy jejich mužů klíčové. Většinu těchto generálů tvořili veteráni z již předešlého velkého konfliktu, kterým byla první světová válka. I přes to, že se moderní druhá světová válka odehrávala úplně jiným způsobem než ta první, četné zkušenosti z hrůz války zažil každý z těchto mužů. Na druhé straně, pohlédneme-li na stav velení Sovětského svazu, byla zde značná absence bojové strategie a zkušeností, jelikož vlivem stalinistického režimu a jeho čistek byla zlikvidována velká část sovětských generálů, tudíž i strategického úsudku a vojenských zkušeností. Vlivem této skutečnosti byl samotný Sovětský svaz velice nepřipraven na invazi ze strany Německa. Na následující stránce v tabulce je uveden jednoduchý popis, jak vypadalo složení generálů východní fronty německé armády a která část německých vojsk a oddílů pod ně spadala:

Tabulka 1: Přehled německých generálů a jejich armády

ARMÁDY SEVER	Jméno:	gen. W. von Leeb	gen. Busch	gen. Höepner	Maršál Leeb
	Jednotka:	18. armáda	16. armáda	4. tanková skupina	8. tanková skupina
ARMÁDY STŘED	Jméno:	gen. Hoth	gen. Strauss	Maršál Kluge	gen. Hanz Guderian
	Jednotka:	3. tanková skupina	9. armáda	4. armáda	2. tanková skupina
ARMÁDY JIH	Jméno:	gen. Reichenau	gen. Kleist	gen. Stülpnagel	gen. Schober
	Jednotka:	6. armáda	1. tanková skupina	17. armáda	11. armáda ³³

³² LUBBECK, William a David HURT. *Před branami Leningradu: tamtéž*

³³ HAVELKA, Radek. *Válka.cz*. [online]. Operace Barbarossa. V Lipské 63. 277 51 Nelahozeves. 20.1.2001. ISSN: 1803-4306 [28.1.2022]

Jak můžete z tabulky vidět, je zde celkem 12 jmen generálů a jejich hlavních armád nebo tankových skupin, kterým veleli. Tabulka je samozřejmě velice zjednodušená a není v ní zaznamenáno několik dalších jmen, jelikož se generálové často nahrazovali, například: Erich von Manstein, Friedrich Paulus a Georg von Küchler, který později vystřídal generála Wilhelma von Leeba po neshodě s Adolfem Hitlerem. Na východní frontě se nacházela opravdu velká početná skupina zkušených generálů a tabulka je pouze příkladem složení armád a jejich generálů, jak jsem již zmínil, generálové se z různých důvodů často střídali.

Ke konci kapitoly „Důstojníci a řadoví vojáci“ jsem naznačil, že velkým trnem v oku německých generálů nebyl tak velký problém s vojáky, dezercí a technikou, ale se samotným vůdcem Adolfem Hitlerem. Já osobně taktéž vnímám jako velký problém samotného vůdce Adolfa Hitlera, který sám držel poslední slovo v plánech operací a válečné strategie, což německým generálům značně svazovalo ruce. *„Stále více německých generálů však začínalo zastávat názor, že na neúspěchu jejich armád se podílí také rozhodování jejich nejvyššího velitele, který jim nenechává volnou ruku a jehož řízení vojenských operací považovali za sporné.“*³⁴ Z tohoto článku vyplývá, že většina generálů východního frontu nesouhlasila s Hitlerovým taktickým uvažováním a takřka většina byla s jeho plány v rozporu, stejně jako i někteří řadoví vojáci, jako např. Helmut Nowak: *„Všechno to vypadalo na další snadné vítězství, to by však v čele tisícileté Německé říše nesměl stát chorobně domýšlivý Vůdce, říšský kancléř Adolf Hitler.“*³⁵ Zmiňovaný generál Wilhelm von Leeb, který velel skupinám armád Sever, které měly za úkol obsazovat v Pobaltí důležité přístavy a jejich hlavním cílem bylo město Leningrad, velice doplatil na neshody s Adolfem Hitlerem. Skupinám armád Sever se dařilo velice dobře plnit tento plán a byly zastaveny až u samotného města Leningrad, který na Hitlerův rozkaz armády zablokovaly a město po neuvěřitelných 900 dní do prolomení blokády 27. ledna 1944 odolávalo. V průběhu bojů, kdy se armády skupin Střed snažily probjovat až k Moskvě, se Leeb pokusil i bez souhlasu německého vrchního velení podnikat operace na vlastní pěst, jelikož sám věděl, že

³⁴ KRUPKA, Jaroslav. Deník.cz [online] Schůzka ve vlčím doupěti. 15.1.2022 [28.1.2022]

³⁵ NOWAK, Helmuth. Země zalévaná krví. Praha: Baronet, 2009. str. 1. Military (Baronet). ISBN 978-80-7384-200-0.

jeho počínání pod taktovkou vůdce Adolfa Hitlera nebude nic platné. *„Dne 15. ledna 1942 Leeb požádal Hitlera, aby mu buď dal volnost jednat, jak uzná za vhodné, nebo ho zbavil velení. Hitler si zvolil to druhé a Leeba vystřídal ve velení skupiny armád Sever polní maršál Georg von Küchler.“*³⁶

Podobné komplikace nastaly i u generála Ericha von Mansteina při těžké situaci u Stalingradu, kdy došlo k obklíčení šesté armády. Zde nastala velká krize mezi Mansteinem a Adolfem Hitlerem. Strategickým plánem u Stalingradu byl útok na jednotky, které obklíčily šestou armádu, ale zároveň průlom obklíčení zevnitř, čímž se značně neshodoval s Hitlerem, který plánoval udržení pozic. Tuto situaci popisuje i Helmut Nowak v knize *Bojoval jsem u Stalingradu: „Von Manstein slátal z toho, co měl právě po ruce, útočnou skupinu a dostal se až na padesát kilometrů k nám, protože jsme mu však nesměli vyrazit naproti, veškeré jeho úsilí vyšlo nakonec naprázdno.“*³⁷ Z řad německých vojáků obklíčených u Stalingradu byla cítit jistá nenávist vůči Hitlerovi. Důkazem toho jsou rozhovory s veterány, kteří přežili hrůzy bitvy o Stalingrad, ale je nutné podotknout, že výpovědi mohou být značně zkreslené, z důvodu např. obhajoby dané osoby tak, aby vyznělo, že se dotyčný stavěl proti Adolfu Hitlerovi, což v tehdejší době bylo velice nebezpečné, stejně jako kritika ideologie. Brilantnímu stratégovi, jakým byl Manstein, se bohužel nepovedlo na Hitlera zapůsobit tak, jak by si představoval a kritika ze strany vlastních mužů v obklíčeném městě se nevyhnula ani jemu samotnému, i přesto, že byl odhodlaný nenechat své muže napospas osudu. Mezi lidmi, v dokumentu *„Hitlerovi válečníci“*, který je i soustředěný na samotnou osobu Ericha von Mansteina, panuje neshoda ohledně toho, jak se měl tehdy už polní maršál Manstein zachovat v takové situaci. Nicméně zde opět hraje roli Hitlerova tvrdošijnost a značná zaostalost ve strategických úsudcích, které naopak zastávali jeho generálové, jelikož měl Manstein mnoho plánů a alternativ, jak např. vysvobodit obklíčené vojsko u Stalingradu. Byl ve velké míře v rozporu s Adolfem Hitlerem, který za žádnou cenu nehodlal Stalingrad ztratit. Tyto rozpory vedly k zásadním chybám a zbytečným ztrátám na životech německé armády. Viditelné strategické spory mezi Adolfem Hitlerem a jeho generály zaznamenal i ve

³⁶ KRUPKA, Jaroslav. Deník.cz [online] Schůzka ve vlčím doupěti. 15.1.2022 [28.1.2022] Dostupné z: https://www.denik.cz/ze_sveta/wilhelm-von-leeb-adolf-hitler.html?utm_source=www.seznam.cz&utm_medium=sekce-z-internetu#dop_ab_variant=0&dop_source_zone_name=hpfeed.sznhp.box&dop_id=14872823

³⁷ NOWAK, Helmut. *Bojoval jsem u Stalingradu*. Praha: Baronet, 2003. str. 4. ISBN 80-7214-537-1.

své knize „Bojoval jsem u Stalingradu“ Helmut Nowak: „Člověk nemusel být zrovna prorokem, aby viděl, že jsme Rusy pouze předběhli v tom, co se v nejbližší době chystali sami provést nám. Říšský kancléř by však měl v těchto těžkých časech především vést svůj národ a neplést se do řemesla generálům. Plán zahnat Rusy za Don, zmocnit se Stalingradu a znemožnit tak Rusům jakékoli zásobování z jihu na sever, nato provést s celou armádou vpravo v bok, postupovat po obou březích Volhy na Kavkaz, a ještě do zimy dobýt jejich ropná pole, mohl jednou vstoupit do dějin jako jedno z nejúspěšnějších válečných tažení v historii. Jenže Vůdce si po debaklu před Moskvou přál mnohem oslnivější výsledky – rozdělil naše síly a chtěl dostat Stalingrad i kavkazskou naftu jedním tahem.“³⁸ Manstein ve své knize důkladně popisuje situaci s šestou armádou obklíčenou u Stalingradu a je až fascinující, jakým způsobem tento vynikající stratég uvažoval a jaké kroky nabízel Hitlerovi a vrchnímu velení k tomu, aby se povedlo vysvobodit obklíčené Němce: „Je snadné kritizovat jednání pozdějšího polního maršála Pauluse v oněch rozhodujících dnech. Nemůžeme je v žádném případě odbýt frází o „slepé poslušnosti“ vůči Hitlerovi. Paulus byl jistě v těžkém duševním konfliktu, zda má nastoupit k operaci, která nevyhnutelně – proti jasně vyslovené vůli Hitlera – povede ke ztrátě Stalingradu.“³⁹ Nejenom Manstein vedl spory s Hitlerem, ale také řada jiných generálů, a díky tomu se nacházeli ve složité situaci, jako například zmíněný generál Paulus, který byl se svou 6. armádou uzavřen uvnitř Stalingradu. Hitlerovo zasahování do kritických situací na východní frontě zapříčinilo několik fatálních chyb, kvůli kterým se rudoarmějcům povedlo stabilizovat situaci u Stalingradu a donutit tak Paulusovu 6. armádu, která byla ve městě v obklíčení, ke kapitulaci počátkem února 1943. Je také znám důkaz, že před samotnou kapitulací Paulus vydal rozkaz svým velícím důstojníkům vzdávat se nepříteli a každý voják, který takový rozkaz neposlechl, měl být zastřelen. V tak zoufalých a těžkých situacích se i ti největší uchylují k takto radikálním krokům. Z ruské strany tomu je příkladem Stalinův rozkaz „Ani krok zpět“, který vojákům zakazoval ustupovat nepříteli. Pokud se vrátím zpět k samotnému Stalingradu, je zřejmé, že tato porážka vyvolala u řady Němců pochyby a čím dál více se od vůdce začali lidé odvracet: „Většina Němců přiznávala, že v roce 1939 akceptovali válku bez odporu a vítězství z roku 1940 vítali s velkým nadšením. Válka přinesla blahobyt a kořist. Hitler byl uctíván jako hrdina.

³⁸ NOWAK, Helmut. Bojoval jsem u Stalingradu. Praha: Baronet, 2003. str. 2. ISBN 80-7214-537-1.

³⁹ MANSTEIN, Erich von. Ztracená vítězství: paměti německého polního maršála. Praha: Naše vojsko, 2017. str. 169. ISBN 978-80-206-1674-6.

*K rozhodujícímu průlomů došlo s traumatickým šokem ze Stalingradu. Jakmile Rudá armáda pohřbila všechny naděje na vítězství wehrmachtu, odvrátil se člověk, přirozeně pasivně, od Hitlera a začal zpochybňovat moudrost jeho rozhodnutí.*⁴⁰ Nejen vojáci na frontě, ale také běžní lidé, kteří Hitlera uctívali, se po tomto fiasku začali od vůdce odvracet. Je zde tedy vidět patřičná euforie z vítězných tažení, ale také krutá realita porážky, která s sebou nese patřičný odstup veřejnosti a vojáků na frontě od Adolfa Hitlera.

4.3 Vztah vojáků k ideologii nacismu

Vytvořit si jednoznačnou odpověď na tuto otázku bude jeden z nejnáročnějších úkolů této práce, jelikož je dobře známo, že ne každý voják, důstojník a generál uvažoval stejně a někteří se snažili přehlížet zločinné akty na východní frontě. Nikdo nepochyboval o nacionálním socialismu a rasových myšlenkách, ale hlavní bylo udržet si tzv. vojenskou čest, což bylo jedno z hlavních tvrzení generála Mansteina a Guderiana a několika dalších autorů vzpomínkové literatury, kteří líčili válečnou situaci na východní frontě. Je zcela zřejmé, že v písemnostech, které se nám dochovaly, si němečtí vojáci nemohli dovolit otevřeně kritizovat nacionální myšlenky a ideologii nacismu jako takovou, neboť zde působila silná cenzura a jakékoliv protinacistické myšlení bylo tvrdě trestáno, nejčastěji trestem smrti. Minimálně se zde projevuje, jak ideologie a propaganda fungovala: *„Zbyli jen zmoření, špinaví, zavšivení, zranění a nemocní vojáci, kterým nadlidská námaha předešlých bojů vryla do obličeje hluboké vrásky. Cynická nacionálněsocialistická propaganda vydávala tyto obličeje za heroické, v ohni zakalené tváře bojovníků na východní frontě.*⁴¹ Nicméně jak jsem již nastínil v citaci důstojníka Kageneka, je zřejmé, že někteří vojáci a důstojníci teprve odhalovali, co se skrývá za ideologií nacismu, jaké hrůzy se dějí na okupovaných území, a že se nejedná pouze o boj za jakousi německou národní hrdost, ale že se zde systematicky eliminují menšiny lidí a dochází k řadě vojenských zločinů a krveprolití. Nedá se určit, kolik vojáků wehrmachtu pochybovalo o nacionální propagandě a její ideologii. Na rozdíl od nich příslušníci jednotek SS buď cítili nenávisť vůči židobolševikům, nebo prostě slepě následovali ideologii a rozkazy svých

⁴⁰ WELZER, Harald, Sabine MOLLER a Karoline TSCHUGGNALL. *"Můj děda nebyl nácek": nacismus a holocaust v rodinné paměti*. Praha: Argo, 2010. str. 162. Historické myšlení. ISBN 978-80-257-0228-4.

⁴¹ WACKER, Albrecht. *Na mušce lovce: vzpomínky elitního odstřelovače wehrmachtu Josefa "Seppa" Allerbergera*. [Praha]: Mladá fronta, 2016. str. 12. Arma & musae.

nadřazených, ať už pro svou vlast, z pomsty vůči Židům a Slovanům, nebo jen ze strachu z trestu, který následoval při neuposlechnutí rozkazu. Např. v knize „*Bojoval jsem u Stalingradu*“ od Helmuta Nowaka se nachází moment, kdy si v té době poručík Nowak dovolil poukázat na chybu v nacistické ideologii: „*Učení o slovanských podlidech totiž mělo několik drobných chybiček, které našim ideologům jaksi unikly. Přes všechno podceňování se i Slované dovedou velmi statečně prát: zažili jsme to už předtím v Polsku i v Srbsku. Jestliže někdo brání vlastní zemi, jeho bojové výkony zcela zákonitě stoupají – ani Habešané s dřevěnými kopími přece neutíkali před italskými tanky.*“⁴² Zde autor poukazuje na nedostatky a nesmyslnost ideologie nacistického režimu, nicméně je nutné podotknout, za jaké situace tato výpověď vznikla, jelikož se autor nacházel v tíživé situaci ve Stalingradském kotli, proto se zde značně projevuje kritika vůči ideologii i samotnému vůdci, a to nejen v díle Nowaka.

Dále je důležité zdůraznit, že příslušníci SS se od vojáků wehrmachtu lišili pohledem na ideologii, protože byli značně radikálnější a fanatičtější než řadoví vojáci. Z některých článků, zejména na internetu, je možné se ve velkém množství dočíst o svědectvích, „*že se někteří ať už příslušníci SS nebo wehrmachtu dokonce oddávali drogám a omamným látkám, zejména metamfetaminu, nebo že samotný Adolf Hitler byl velký narkoman a užíval spoustu různých látek, které mohly ovlivnit ať už negativně, nebo pozitivně jeho chování a uvažování, stejně tak jako vojáky na frontě.*“⁴³ Drogy pro vojáky na frontě byly podávány za účelem větší výdrže a odolnosti, je však i možné, že si někteří vojáci vypěstovali určitou formu závislosti, což mohlo výrazně ovlivnit jejich chování a pohled na ideologii, nicméně jejich nacionální cítění se více prohlubovalo spíše s úspěchy ve válečných operacích. Je tedy patrné, že nacionální socialismus a antisemitismus vyvolávaly u vojáků velkou morální vzpruhu a vztah k těmto ideologiím jim dodával určitou formu naděje, že bojují za správnou věc. Například při konfrontaci s civilisty, kteří jejich příchod oslavovali, nicméně čím více vojáci odhalovali, jaké zrůdnosti se odehrávaly za jejich zády a že už nešlo pouze o válku, ale o systematické vyhlazování židů a jiných nevinných lidí, probouzely se

⁴² NOWAK, Helmut. *Bojoval jsem u Stalingradu*. Praha: Baronet, 2003. str. 6. ISBN 80-7214-537-1.

⁴³ LIŠKOVÁ, Veronika. Dotyk.cz [online]. Pravda a mýty o Adolfu Hitlerovi: 28.12.2019, [8.3.2022] Dostupné z: <https://www.dotyk.cz/publicistika/nacisticky-vudce-adolf-hitler-byl-zavisly-na-pervitinu.html>

v některých jedincích pochybnosti a odpor, které buď záměrně nechtěli nebo nesměli otevřeně vyjadřovat.

Dalším důležitým aspektem pohledu na ideologii nacistického Německa jsou paměti a vzpomínky, zejména pozůstalých z řad civilistů. Většina dotázaných z knihy „Můj děda nebyl nácek“ ospravedlňuje své předky z hlediska ekonomického, např. *„Člověk byl donucen vstoupit do NSDAP, na základě ekonomické situace se nedalo jednat jinak nebo to dělal, protože do dělali všichni. Výjimky se nacházejí jen tehdy, když se účastníci rozhovoru ještě dnes pozitivně identifikují s Třetí říší. V našem náhodném vzorku je to především paní Hasseová (1920): připadá jí, že třetí říše byla „dobrou dobou“ a popisuje svého otce empaticky jako „přesvědčeného národního socialistu.“ Jak moc se může změnit obraz jedné osoby v průběhu generací, lze ukázat na příkladu rodiny Grubitschových. Podobně jako paní Haaseová popisuje i paní Grubitschová svého muže jako dříve „nadšeného nacistu.“ Na rozdíl od paní Haaseové však ihned poznamenává, že byl ve straně, protože jinak by nedostal žádné místo. Ekonomické motivy slouží tedy i jí k ospravedlnění stranického členství jejího muže.“⁴⁴* Zde se sice nejedná o konkrétní předky, kteří byli součástí války na východě v Sovětském svazu, ale zřejmě o jedince z německé dělnické třídy. Na druhou stranu je zde viditelné, že vstupování do strany a zaštiťování se jednotlivců pod stejnou ideologii mělo také svůj ekonomický důvod. Tato situace vytváří nový náhled na samotnou ideologii a přístup k ní a lidem, kteří byli její součástí. Z některých svědectví a vzpomínek je jasně patrné, že konkrétní lidi donutila ať už zmíněná ekonomická, nebo jiná situace k členství v NSDAP, ale ne každý člověk se k ideologii nacismu/antisemitismu stavěl stejně a byl této ideologii stejně oddán, např.: *„Pro velkou většinu Němců se tato válka nikdy nestala bojem o získání životního prostoru (Lebensraum) na východě pro kolonizaci „nadřazenou árijskou rasou“. Jako většina německých vojáků i já jsem bojoval za vlast, ze smyslu pro vlasteneckou povinnost a ve víře, že sovětský komunismus představuje vážnou hrozbu celé Evropě a západní civilizaci. Pokud bychom nezničili komunistický systém, zničil by on nás.“⁴⁵* Podle této citace se zřejmě, že většina vojáků na východní frontě včetně autora bojovala za vlast

⁴⁴ WELZER, Harald, Sabine MOLLER a Karoline TSCHUGGNALL. *„Můj děda nebyl nácek“: nacismus a holocaust v rodinné paměti*. Praha: Argo, 2010. str. 123. Historické myšlení. ISBN 978-80-257-0228-4.

⁴⁵ LUBBECK, William a David HURT. *Před branami Leningradu: příběh vojáka skupiny armád Sever*. Praha: Mladá fronta, 2019. str. 88. Arma & musae. ISBN 978-80-204-5109-5.

nebo vlasteneckou povinnost, tudíž zejména je vyzdvižen boj proti ideologii bolševismu, který byl úhlavním nepřítelem, a proto musel být zničen. K ideologii se váže i samotná propaganda, která vojákům a jejich blízkým doma poskytovala zkreslený obraz toho, co se vlastně na východní a jiných frontách děje. *„Jelikož jsme neměli žádné vysílačky, jediné informace, které jsme dostávali, přicházely dvakrát týdně ve zpravodajských souhrnech vydávaných velitelstvím 58. divize. Většinu místa v nich zabíraly projevy Hitlera a Goebbelse, ale byly tam také stručné zprávy o bitvách a o pokroku na východní frontě, jakož i zprávy o bojích v severní Africe a Atlantiku. I přes velkou dávku propagandy a silně cenzurované informace nám tyto bulletiny přinášely alespoň obecný obraz toho, co se děje jinde.“*⁴⁶ Silná cenzura a válečná propaganda tak u některých vojáků mohla vzbuzovat pocit naděje a silné víry ve vítězství, ale také nejistotu: *„Při téměř každé zastávce slyšíme zprávy wehrmachtu o dosažených úspěších, které se hlasitě rozléhají z vagonu velitele transportu. Také dnes, 25. října, se vysílá hlášení o vítězství. Překypujeme dobrou náladou a notujeme si bojové písničky.“*⁴⁷

4.4 Pohled vojáků wehrmachtu na příslušníky SS

Jak jsem již naznačil v kapitole Vypuknutí války o rozkazu, který se týkal eliminování sovětských komisařů a odporu k tomuto rozkazu ze strany Guderiana a Mansteina, tak stejný rozpor nastává v otázce ohledně příslušníků jednotek SS. Za zády jednotek wehrmachtu komanda SS zavraždila několik desítek tisíc lidí a samotný Manstein o jejich působení nechtěl nic vědět, což později u samotného norimberského procesu při výslechu potvrdoval slovy, že žádná hlášení o vraždění Židů jednotkami SS nikdy nedostával a tyto jednotky vnímal pouze jako složku k přípravě politické správy všeho obyvatelstva obsazených zemí na východní frontě, což si z vlastního pohledu myslím, že je velká lež. Dle mého názoru si byl Manstein velice vědom posláním těchto speciálních jednotek a jaké byly jejich rozkazy, proto se snažil popírat a tajit hrůzy, které vykonávaly, nejen u samotného norimberského procesu, kde pouze

⁴⁶ LUBBECK, William a David HURT. *Před branami Leningradu: příběh vojáka skupiny armád Sever*. Praha: Mladá fronta, 2019. str. 93. Arma & musae. ISBN 978-80-204-5109-5.

⁴⁷ KOSCHORREK, Günter K. *Nezapomeň na zlé časy: dramatické zážitky vojáka wehrmachtu*. Brno: Jota, 2010. str. 5. ISBN 978-80-7217-741-7.

zakrýval svou vinu, ale také na samotné frontě před svými vlastními vojáky a důstojníky.

Na východní frontě se nacházelo zhruba 100 000 příslušníků SS, proto je vhodné se i pozastavit nad tím, jak se vlastně jednotky SS dívaly samy na sebe. Paradoxní situace tkví v tom, že: „většina jednotek SS se nepovažovala za zločince, nýbrž za oběti a vojáky, kteří se pouze brání.“⁴⁸Někteří veteráni a přeživší, se kterými byly natočeny rozhovory, mluví o masovém zabíjení a litují činů, které museli páchat za druhé světové války, ať už v Polsku, Francii, SSSR nebo v koncentračních táborech. Jiní však byli přesvědčeni, že to bylo nezbytné a správné a že si Židé svůj osud zaslouží. V dokumentu *Jednotky SS* je veden rozhovor s jistým Hansem Friedrichem, který sloužil v první pěší brigádě SS a před jeho smrtí s ním byl natočen rozhovor, kde se přiznává k zavraždění více jak 1000 židů. „Jenom jsem říkal: Miř dobře, ať zabiješ jednou ranou, na nic jiného jsem nemyslel. Redaktorka se zeptala: Na nic jiného jste nemyslel? K židovským civilistům, které jste popravoval, jste nic necítil? Hans odpovídá: Ne, protože moje nenávisť k židům byla příliš silná.“⁴⁹ Z viditelné reakce tohoto člověka je patrné, že svým činem pohrdá a lituje jej, ale ve své době nic podobného necítil a propaganda a antisemitistické smýšlení mezi Němci, hlavně těch z řad SS bylo velice silné. Z knihy „*Můj děda nebyl nácek*“ je zaznamenán rozhovor s jistým panem Hoferem, v němž vypráví, co zažil jako člen Waffen-SS na východní frontě, kam byl v roce 1943 v pouhých 18 letech nasazen: „Vzpomínám si tedy, že jsme jednou jeli do útoku, a když jsme se vrátili, eh poseděli s pěchotou atd., pak tedy udělalo pár ruských vojáků tu blbost, eh eh, vzdát se, ne (mhm). Přirozeně nežili ani o okamžik déle (klepe na stůl). Ale samozřejmě byla to také taková věc, že by s námi měli jet na obrněných vozech a měli by možná ještě někde schované ruční granáty, pak ještě (směje se) někde zastrčené nebo tak, ne (mhm). Kdyby zůstali ležet, nic by se nestalo (mhm).“⁵⁰ Ve stejném rozhovoru pan Hofer ještě dodává: „Dnes jsem tedy šokován, jak jsem tehdy psal. Tedy co, co, co (směje se) mi dnes už dočista nejde do hlavy. Viděl jsem pak tedy, eh viděli jsme, tedy na protější straně také Rusky v uniformě a s puškou a ozbrojené (ano) a jednu jsem, tedy jen si to představte, v 18

⁴⁸ *Jednotky SS* [DVD]. SAMPIGNY, de Serge. Francie: 2018

⁴⁹ *Jednotky SS* [DVD]. SAMPIGNY, de Serge. Francie: 2018

⁵⁰ WELZER, Harald, Sabine MOLLER a Karoline TSCHUGGNALL. „*Můj děda nebyl nácek*“: nacismus a holocaust v rodinné paměti. Praha: Argo, 2010. str. 39. Historické myšlení. ISBN 978-80-257-0228-4.

letech (klepe do stolu), jsem eh, eh, ji rozstřílel svým kulometem a pak o tom píšu zcela hrdě, eh, hlava a hrud' byly už jen krvavou hromadou nebo tak něčím (mhm). Dnes se jeden diví, jak to tehdy mohl napsat.⁵¹ Pan Hofer zde důkladně popisuje, co strašného prováděl v uniformě SS na východní frontě a jak vlastně tento osmnáctiletý chlapec vraždil například zmíněné zajatce a byl schopen tyto zřůdnosti sepsat v dopise, který jeho rodina stále uchovává.

Většina řadových vojáků wehrmachtu vesměs vyhlazování schvalovala, jelikož si otevřenou kritiku tehdejší ideologie antisemitismu nemohli dovolit a ti, kteří krutosti odsuzovali, se proti nim postavili až na konci války, ať už z vlastního přesvědčení, nebo ze strachu z trestu za schvalování těchto činů, tudíž není zcela jisté, kolik vojáků se stavělo proti hrůzným činům, které jednotky SS vykonávaly, zato jejich perspektiva dobře slouží ke svědectví ohledně působení jednotek SS. Nejdůležitější jsou pohledy na samotné vykonavatele těchto válečných zločinů. Na východní frontě se nejvíc projeví oddíly příslušníků takzvaných Einsatzgruppen, které přímo spadaly pod SS. Skládaly se z jednotek SS, policistů a dobrovolníků, jeden z jejich hlavních velitelů byl německý důstojník Friedrich Jeckeln, který byl zodpovědný za vyvraždění přes 100 000 lidí. Účastnil se i masakru v Babím Jaru, později v roce 1946 byl tento muž popraven Sověty.

Pohled na příslušníky jednotek SS je smíšený, jako například u vztahu mezi důstojníky a řadovými vojáky. Je nepravděpodobné, že by skutečně někdo nevnímal, co se děje za zády frontových linií na území okupovaném Němci, což například popisuje Helmut Nowak, přesto je víc pravděpodobné, že se o hrůzných činech SS málo hovořilo. Velice dobře se dá odrazit ze vzpomínek Nowaka z knihy „Bojoval jsem u Kursku“, kde popisuje, jak např. situace na východní frontě ovlivnila chování řadových vojáků wehrmachtu a jednotek SS: „*Ta nemohoucnost, jaká nás po všech těch slavných taženích zcela nečekaně postihla v Rusku, v nás probudila nemilosrdné bestie. Zvláštní komanda a útvary SS se tu chovaly špatně hned od začátku, o to víc jsme však my, skuteční vojáci, snažili jednat v souladu s tradiční vojenskou ctí. Jenomže i to pominulo – po hrůzách, jaké jsme museli prožít během ruského protiútoků za kruté první zimy před Moskvou, po pekelných měsících, které jsme museli strávit u*

⁵¹ WELZER, Harald, Sabine MOLLER a Karoline TSCHUGGNALL. "Můj děda nebyl nácek": nacismus a holocaust v rodinné paměti. Praha: Argo, 2010. str. 39. Historické myšlení. ISBN 978-80-257-0228-4.

*Stalingradu, jsme se zatvrdili.*⁵² Nowak zde potvrzuje kruté chování jednotek SS již od samotného začátku útoku na SSSR, zároveň také popisuje zhoršující se chování řadových vojáků vlivem těžké situace na frontě, kteří se snažili odlišovat od jednotek SS zachováním si určité vojenské cti. Je také nutno podotknout, abychom jednotky SS a její příslušníky neházeli do jednoho pytle, že existovala i tzv. bojová složka SS, kterou je potřeba zásadně odlišit např. od eskader smrti Einsatzgruppen. O vojenských jednotkách SS se zmiňuje i generál Manstein v knize „Ztracená vítězství“: *„Divize vojsk SS bojovaly vždy statečně, dosáhly také pěkných úspěchů, ale není pochyb, že vytvoření této zvláštní vojenské organizace bylo neodpuštělnou chybou. Znamenití záložníci, kteří mohli ve vojsku zastávat místa nižších velitelů, byli v rámci vojsk SS spotřebováni v míře, za kterou nebylo možno nést odpovědnost. Vysoká krvavá daň, která byla odevzdána, nebyla ve správném poměru k tomu, čeho bylo dosaženo. Je samozřejmé, že to není možno vytýkat vojsku. Vina na tomto zbytečném spotřebování sil spočívá na těch, kteří tyto zvláštní svazky vytvořili z politických důvodů proti odporu všech rozhodujících míst vojska. V žádném případě nesmíme zapomenout, že svazky vojsk SS na frontě spolupracovaly dobře se svazky vojska a projevily se jako statečné a stabilní. Většina příslušníků vojsk SS by jistě uvítala, kdyby byla jejich vojska odebrána z pravomoci Himmlera a včleněna do vojska.*⁵³ Ve vojenských oddílech SS byli velice schopní vojáci, čehož si generálové, jako byl Meinstein, velice vážili, ale opět je zde vidět jakýsi náznak a náповěda toho, že ideologie u generálů, jako byl zmíněný Manstein nebo Guderian, neměla přednost před vojenskou ctí a strategií. Opět můžeme narazit na změnu názorů na ideologii a zapírání vlastní viny z důvodu uniknutí trestu, který následoval po porážce Německa.

⁵² NOWAK, Helmuth. Bojoval jsem u Kursku. Praha: Baronet, 2003. str. 4. ISBN 80-7214-573-8.

⁵³ MANSTEIN, Erich von. Ztracená vítězství: paměti německého polního maršála. Praha: Naše vojsko, 2017. str. 81. ISBN 978-80-206-1674-6.

5 Civilní obyvatelstvo

Civilní obyvatelstvo na východní frontě bylo nedílnou součástí celého konfliktu, který se odehrával v Sovětském svazu. Jelikož se boje odehrávaly v oblastech mnoha dnešních států, je dobré si připomenout důležitý faktor, kterým bylo právě civilní obyvatelstvo. Paměti, které se odrážejí ze strany Rusů, kteří si při německé invazi do SSSR vytrpěli mnohé, se i patrně odrážejí i na druhé straně v Německu, kdy se fronta začala ubírat směrem k Německu a Rudá armáda začala postupovat z východu a spojenecké jednotky USA, Velké Británie a Kanady ze západu. Dodnes je naživu pouze pár osob, které zažily hrůzy války v Sovětském svazu.

5.1 Reakce civilního obyvatelstva na německou invazi

V prvních kapitolách, kde jsem okrajově zmínil postavení obyvatelstva po invazi německé armády a jejich spojenců do Sovětského svazu, jsem uvedl, že na Stalinovy příkazy se uplatnila taktika tzv. „spálené země“, aby se do rukou Němců dostalo co nejméně prostředků, které by jim usnadnily obsazování velkého území Sovětského svazu. Zároveň jsem zmínil, že ne každý se k rozkazům a povinnostem vůči své zemi stavěl stejně a vzniká nám zde tedy velká síť kolaborace, zejména na Ukrajině, která byla během stalinistického režimu těžce zasažena, tudíž nenávisť vůči režimu a samotnému Stalinovi zde byla patrná: *„Ukrajinské děti se přicházely pochlubit se svými německými úkoly. Na prvních stránkách v jejich sešitech stálo: „Stalin je největší muž na celém světě.“ Na posledních stránkách pak opatrným učitelem přeformulovaná a opravená věta: „Hitler je největší muž na celém světě.“ Nezdálo se, že by to té drobotině vadilo.“*⁵⁴ Dobře popsána je situace v knize *„Před branami Leningradu,“* kde autor popisuje setkání německých vojáků s tamními civilisty v pobaltských státech: *„Při našem pochodu severovýchodně jsme ušli zhruba 70 mil z litevského města Siauliai do lotyšského hlavního města Rigy za jeden týden. Když jsme 5. července vstoupili do města, malé hloučky lidí v ulicích nás vítaly výkřiky „Befreier!“ (osvoboditel) a dávaly nám květiny nebo čokoládu z vděčnosti za záchranu od sovětské okupace. Zatímco část obyvatel se nás bála a zůstala schovaná ve sklepech, všeobecně pozitivní přijetí, kterého se nám dostalo v pobaltských státech Litvě, Lotyšsku a Estonsku, jen posílilo*

⁵⁴ DEGRELLE Léon: Tažení v Rusku 1941-1945. S SS divizí Wallonie na východní frontě. Praha, Elka press 1996. str. 17.

naše přesvědčení, že naše věc je spravedlivá.⁵⁵ Zde je vidět důkaz, že někteří obyvatelé, zejména ve vyjmenovaných pobaltských státech, přijímali německé vojáky s otevřenou náručí a vnímali je jako osvoboditele a někteří měli naopak z německé armády velký strach. V 2.kapitole o vypuknutí války jsem nastínil situaci na Ukrajině, která byla velmi podobná a dobře ji vysvětluje dokument „Apokalypsa: 2. světová válka Operace Barbarossa.“ V samotném dokumentu si zmíněný poručík von Kagenek zapsal: „Na Ukrajině jsme se měli dobře, nic nám nechybělo, vejce, máslo, mléko, výborné červené víno z pobřeží Černého moře. Ukrajinci k nám přicházeli s úsměvem na rtech, ženy nám přinášely chléb a med, lidé v nás viděli osvoboditele.“⁵⁶ Početné řady civilistů se přidávaly k německé armádě a je zde viditelná kolaborace a výrazná podpora. (V dnešní době je toto velice kontroverzní téma z hlediska situace, která se odehrává na Ukrajině vlivem agrese Ruska, které se údajně snaží o „denacifikaci“ Ukrajiny.) Na druhou stranu se tehdy formovaly četné oddíly partyzánů, ať už z vojáků, kteří ztratili svou jednotku, nebo civilistů, kteří prováděli četné sabotáže a vyhledávali a likvidovali zrádce, kteří kolaborovali s nacisty. Tito lidé byli na rozkaz Adolfa Hitlera vystavováni mimořádné a kruté represí a prakticky každý, kdo byl jen byt' podezřelý z nepřátelské činnosti proti německé armádě, byl zabit. Kolaborace a spolupráce civilistů, kteří se nacházeli na území Sovětského svazu, začala postupem času slábnout, lidé si začali uvědomovat situaci, že vojska, která přicházejí do jejich zemí nejsou osvoboditelé, ale spíš tyrani a utiskovatelé.

Původně mělo německé vedení s civilisty jiné plány. Samotný říšský maršál Hermann Göring po příjezdu na Ukrajinu prohlásil: „*Nebudeme krmit žádná zbytečná ústa, ti, kteří mohou pracovat, budou pracovat pro říši, ostatní zemřou, ti, kteří budou pracovat, ze sebe vydají vše, i kdyby měli zemřít.*“⁵⁷ Herman Göring společně s Alfredem Rosenbergem, který byl teoretikem nacistického rasismu, společně pracovali na celém zotročení Ukrajiny a metodické likvidaci Židů. Tím takřka přišli o cenného spojence, kterého vlivem kolaborace a společné nenávisti vůči Stalinově režimu mohli získat. Je zde patřičný rozdíl, když se německá armáda pohybovala

⁵⁵ LUBBECK, William a David HURT. *Před branami Leningradu: příběh vojáka skupiny armád Sever*. Praha: Mladá fronta, 2019. str. 91. Arma & musae. ISBN 978-80-204-5109-5.

⁵⁶ Apokalypsa: 2. Světová válka – [Operace Barbarossa] [DVD]. CLARKE, Isabelle, Daniel COSTELLE. Francie: 2009

⁵⁷ Apokalypsa: 2. Světová válka – [Operace Barbarossa] [DVD]. CLARKE, Isabelle, Daniel COSTELLE. Francie: 2009

v pobaltských státech a později na území dnešního Ruska, jelikož odpor tamních obyvatel byl zcela znatelný a spolupráce s okupující německou armádou byla takřka minimální, bojovali o své životy, bojovali o svou rodnou zem. Některé zacházení s civilisty nebylo taktéž, jak se říká – v rukavičkách, protože je německá armáda podezírala ze sabotáží. Další početnou skupinou obyvatel nebo zajatých vojáků byli tzv. Hiwi neboli Hilfswilliger – pomocné síly: „*Krumpáčem vyznačím na zemi obrisy latríny, podám každému z nich do ruky motyku a lopatu a pobízím je: „Rabota, davaj, davaj!“ Tato slova jsem pochytil od našeho kuchtíka, když popoháněl do práce své hiwi (Hilfswilliger — pomocné síly získávané na okupovaných územích mezi místním obyvatelstvem jako dobrovolníci nebo zajatci, pozn. překl.).*⁵⁸ Tyto skupiny lidí působily v německé armádě jako pomocníci, ať už na výpomoc v polní kuchyni, nebo jako v tomto případě na kopání latríny, tudíž na manuální práce.

5.2 Německé čistky obyvatelstva

Na území Sovětského svazu se nejvíce projevilo zformované komando smrti, které již v roce 1939 vytvořil Heinrich Himmler a Reinhard Heydrich pod názvem Einsatzgruppen, které systematicky likvidovalo židovské obyvatelstvo, inteligenci, příslušníky církve, cikány a později i Slovary, a to nejen v oblasti Sovětského svazu. Příslušníci vraždících komand se skládali z příslušníků gestapa, SD, SS, a pořádkové policie a také dobrovolníků z řad německé armády. Poměrně drastickými způsoby tito příslušníci zabíjeli nevinné lidi, nejčastěji zastřelením. Oběti si kopaly nejčastěji v lesích vlastní hroby a poté byly zastřeleny, tento způsob se později ukázal jako neefektivní, proto se přešlo na kopání masových hrobů, kde se mrtví lidé vrstvil na sebe. Hrůzným příkladem je již zmíněný Babí Jar poblíž Kyjeva na Ukrajině, kde nacisté povraždili více než 33 000 lidí, muže, ženy i děti. Podle odhadů mohou být takových míst až stovky. Později zašlo vraždění ještě do většího extrému, protože pro vraždění se začaly používat kamiony, které oběti zabíjely výfukovými plyny.

⁵⁸ KOSCHORREK, Günter K. *Nezapomeň na zlé časy: dramatické zážitky vojáka wehrmachtu*. Brno: Jota, 2010. str. 14. ISBN 978-80-7217-741-7.

Je nutné podotknout, že vykonavateli těchto hrůzných činů byli také jenom lidé a každý měl z vraždění civilistů jiné pocity a vnímal tuto situaci jinak. O to nepředstavitelnější může být i fakt, jak takový člověk, pokud se dožil konce války a nebyl za své činy stíhán, dokázal později žít s vědomím, že jeho rukou zahynulo několik tisíc lidí. *„Někteří popravčí, kteří se podíleli na vraždění civilistů, byli těmito skutky poznamenáni, a to se na nich vysoce podepsalo, někteří se hlásili jako nemocní, ale pouze některé případy byly uznány a byli jim nasazeny různé prášky, u řady lidí docházelo k nervovému zhroucení a později i sebevraždám. Jsou i případy jedinců, kteří se ocitli i v nervových sanatoriích.“*⁵⁹

Je patrné, že něco tak hrozného zůstalo zaryto v paměti příslušníků SS opravdu dlouho. Pokud tito lidé nebyli opravdu přesvědčeni, že to, co dělají, je „správné“, museli mít obrovské výčitky svědomí, které vedly až k zhroucení nebo sebevraždám. Hrůznosti, které se odehrávaly nejenom na území Sovětského svazu, zanechaly skvrnu na nejednom z přeživších tehdejší doby, se kterým byl proveden rozhovor, ať už v knihách nebo dokumentech, avšak za největší problém já osobně vnímám tzv. stereotypní představy o Židech, které stále přetrvávají v generaci pamětníků a vyjadřují se o Židech v rozhovorech z knihy *„Můj děda nebyl nácek“*: *„Mnozí příslušníci generace pamětníků se ještě dnes vyjadřují o „Židech“ děsivě antisemitským a rasistickým způsobem a je zjevné, že diskurz o holocaustu a nacistických zločinech, který se etabloval zejména v obou posledních desetiletích, nezanechal na generaci pamětníků v jakémkoli ohledu téměř žádné stopy.“*⁶⁰ Tento problém dokazuje, že židovská otázka je v generaci pamětníků stále živá, nicméně ve velice špatném světle a stále s podtónem rasismu a antisemitismu.

Počet obětí, který přinesla válka v Sovětském svazu, nejde určit zcela přesně a nejspíše už se správné počty nikdy nedozvíme. Nejen systematickou likvidací, ale také vlivem bombardování a ostřelování velkých měst, zahynul velký počet civilistů, například blokováno město Leningrad zaznamenalo po zhruba 900 dnů blokády okolo 1,5 milionu mrtvých, ať už vlivem strádání, zejména hladem, ostřelováním, bombardováním nebo pokusem o útěk. Oběti v Leningradu přečísly i bitvu o

⁵⁹ MAEGER, Herbert. *Ztracená čest, zrazená věrnost*. [Líbeznice]: Víkend, 2012. ISBN 978-80-7222-851-5.

⁶⁰ WELZER, Harald, Sabine MOLLER a Karoline TSCHUGGNALL. *„Můj děda nebyl nácek“: nacismus a holocaust v rodinné paměti*. Praha: Argo, 2010. str. 115. Historické myšlení. ISBN 978-80-257-0228-4.

Stalingrad nebo pozdější svržení atomových bomb na Hirošimu a Nagasaki. „Podle odhadovaných počtů všech mrtvých se čísla pohybují okolo 20 až 26 miliony lidí, z toho zhruba 18 milionů civilního obyvatelstva. Z pohledu celkového počtu obyvatelstva se jedná o zhruba 10,4 %.“⁶¹ Takováto hrůzná čísla jsou cenou za válku, která se odehrávala na území Sovětského svazu. Hrůza, kterou připravila moderní technologie druhé světové války, za sebou zanechala několik milionů mrtvých a později i zmrzačených lidí.

⁶¹ PACNER, Karel. iDnes.cz [online]. Druhá světová válka. 27.4.2015, [14.3. 2022]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/technet/vojenstvi/druha-svetova-valka-v-cislech.A150417_150247_vojenstvi_kuz

5.3 Kontroverze válečných zločinů

To, co se odehrávalo na východní frontě, ať už ze strany Němců nebo Rusů, podléhá jakési kontroverzi a skutky, ke kterým docházelo, odporují zásadám ať už se zacházením s civilisty nebo válečnými zajatci. Na obou stranách se postupem času nacházelo mnoho válečných zajatců, se kterými nebylo lidsky zacházeno, například z hlediska přepravy zajatců nebo péče v zajateckých táborech: „*Na každé zastávce jsme se běhali dívat do vagónů. Užasle jsme pozorovali obry s šafránově žlutými, rozcuchanými vlasy a malýma, svítícíma kočičíma očima. Mnozí z nich byli Asiaté. V každém vagónu se jich tísnilo devadesát i sto.*“⁶² Na začátku konfliktu v Sovětském svazu se rychlým postupem německé armády podařilo Němcům obklíčit statisíce ruských vojáků, kteří se později ocitli v německých zajateckých táborech: „*Němečtí velitelé ale na příslušné články ženevských úmluv nedbali a Rusy považovali za nižší rasu. Vojákům tak při pokusu o útěk hrozilo okamžité zastřelení, v táborech potom vládly drastické podmínky, hlad a extrémní násilí na věznicích.*“⁶³

Naopak při obratu na východní frontě, kdy Rusové zatlačovali Němce zpět ze svého území, počínaje vítězstvím u Moskvy a zlomem u Stalingradu, kde z necelého statisíce zajatých vojáků přežilo něco málo přes tisíc vlivem špatného zacházení ze strany Rusů: „*Hitler hájil názor, že i kdyby 6. armáda už netvořila souvislou frontu, mohla by přece ještě nějaký čas pokračovat v boji v různých malých kotlích. Nakonec prohlásil, že kapitulace je zbytečná, protože Rusové přece nebudou dodržovat nějakou úmluvu. Skutečnost prokázala, že v tomto neměl sice úplnou pravdu, ale v určitém smyslu ano. Z 90 000 zajatců, kteří nakonec padli do sovětských rukou, dnes pravděpodobně žije jen několik tisíc.*“⁶⁴ Stejně jako někteří Němci neměli takřka žádné slitování se zajatci nebo komisaři, o kterých jsem se již zmínil, tak podobně museli Rusové oplácet stejnou mincí, když znovu obsazovali svá ztracená území a podařilo se jim zajmout některé německé vojáky.

⁶² DEGRELLE, Léon. *Tažení v Rusku 1941-1945 s SS divizí Wallonie na východní frontě*. Praha: Elka Press, 1996. str. 18. Militaria (Elka Press). ISBN 80-901694-5-7.

⁶³ Apm, pba. Ct24.ceskatelevize.cz [online]. Ženevské konvence o válečných zajatcích. 27.7.2019. [14.3.2022]. Dostupné z: <https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/2880230-zenevska-konvence-o-valecných-zajatcích-mela-zajistit-lidske-zachazeni-v-praxi-ale>

⁶⁴ MANSTEIN, Erich von. *Ztracená vítězství: paměti německého polního maršála*. Praha: Naše vojsko, 2017. str. 178. ISBN 978-80-206-1674-6.

Další z kontroverzních situací, které se vyskytly na východní frontě, odkazují na vojenské lékaře, zejména německé polní lékaře (Sanitäter). „Podle ženevských konvencí, střelba nebo zabití muže, který nosil značky v podobě červeného kříže ať už na helmách, vestách nebo rukávech byla považována za válečný zločin.“⁶⁵ Ve skutečnosti byla situace na východní frontě trochu jiná, jelikož Sovětský svaz nebyl signatářem ženevských konvencí, a proto se často medicí stávali terčem útoku. Často se tak stávalo, že na východní frontě polní lékaři (medici) nenosili své insignie, aby se nestali terčem a zvýšili tak šanci na své přežití. Tato situace přímo navazuje i na zacházení se zajatci na obou stranách. Co je ještě důležité zmínit, je samotná spolehlivost vzpomínek a vzpomínkové literatury s ohledem na válečné zločiny, jelikož o tomto kontroverzním tématu se mluví velice špatně a stejně tak v případě vzpomínek. Z tohoto hlediska je vzpomínková literatura značně nespolehlivá, neboť zde dochází k vymyšleným scénářům nebo popírání dokázaných zločinů a dotyční se snaží buď obhajovat své zločiny nebo se o nich přímo nezmiňují a zapírají je. Proto je velice složité utvořit si jednotný obraz o tom, jak vlastně lidé a vykonavatelé válečných zločinů na východní frontě reagovali na tyto skutky.

⁶⁵ JUKL, Marek. Cervenykriz.eu [online]. Ženevské úmluvy a dodatkové protokoly. Praha: 2005. aktualizováno 1.5.2018. ISBN 80-254-1792-1. [18.3.2022] Dostupné z: <https://www.cervenykriz.eu/files/files/cz/mhp/konvence.htm>

6 Odkaz války v dnešní kultuře

Jak jsem již několikrát zmiňoval, paměti a vzpomínky se častokrát odrážejí ať v bibliografii nebo kinematografii. V dnešní době se samotná operace Barbarossa, Velká vlastenecká válka nebo obecně válka na území Sovětského svazu interpretují v mnoha žánrech kultury, ať už to jsou knihy (bibliografie), filmy (kinematografie), obrazy, nebo třeba herní průmysl (gaming). Tato velká historická událost se odráží v několika spektrech, a proto je důležité se s tímto tématem blíže seznámit.

Jedno z největších zastoupení, které je i nejpřesnější, co se informací a vykreslení situací týká, má bibliografie. Existuje řada zajímavých titulů, ať už historických nebo z řad beletrie (která ovšem není tak historicky přesná), odkazující na východní frontu, nebo velmi specifická vzpomínková literatura, ze které jsem čerpal cenné informace. Bezprostředně, co se týká bojových operací na východní frontě a vykreslení situace vojáků a jejich generálů, jsou Mansteinova „*Ztracená vítězství*“, Guderianovy „*Vzpomínky generála*“ a mnoho dalších, ze kterých jsem čerpal v této práci. Situaci ve válce na východní frontě např. dobře zachycuje i Albrecht Wacker v knize „*Na mušce lovce*“: „*O této válce bylo mnoho napsáno, mnoho analytického, mnoho z odstupu zpravodaje. Těžko se daří nacházet výstižná slova pro to, co je vlastně nepopsatelné – pro vyličení každodenního boje o přežití, prožitou hrůzu a strach.*“⁶⁶Každé literární dílo s tematikou bojů na východní frontě je něčím specifické, avšak jak zde píše Wacker, je těžké zachytit a vylíčit každodenní boj o přežití, hrůzu a utrpení.

Druhým čtým zástupcem je kinematografie, zde bych však rád upozornil, že ne každý film je autentický a tudíž důvěryhodný, např. americko-britsko-německý film z roku 2001 *Nepřítel před branami*, který se odehrává ve skutečném městě Stalingrad za skutečné historicky podložené situace. „*Nicméně příkladem velké fikce je situace střetu dvou odstřelovačů, a to Vasilijem Zajcevem a majorem Erwinem Königem, který není nijak historicky podložený, a tudíž je velice nepravděpodobné, že by německé velení nasadilo někoho z řad odstřelovačů na zlikvidování Vasilije Zajceva, a už existence samotného majora Erwina Königa jako nejlepšího německého odstřelovače*

⁶⁶ WACKER, Albrecht. *Na mušce lovce: vzpomínky elitního odstřelovače wehrmachtu Josefa "Seppa" Allerbergera*. [Praha]: Mladá fronta, 2016. str. 2. Arma & musae.

je značně pochybná.⁶⁷ Za nejlepšího odstřelovače německé armády byl považován Matthäus Hetzenauer. Tudíž je zřejmé, že tyto výpovědi, které film vykresluje, jsou pouze dobře zpracované mýty sovětské propagandy. Kinematografie hraje i zásadní roli ve vzpomínkách některých respondentů z knihy *„Můj děda nebyl nácek“*, kde respondenti často odkazují na situace, které se právě odehrávají v některých filmech: *„Filmová média mají povahu nadčasovosti, ačkoli jsou jen momentálními a mikroskopickými výsečemi dějových souvislostí, nebo daných událostí. Manifestují zdánlivě autentické, ve skutečnosti ale nanejvýš vykonstruované pohledy na průběh událostí, a tím se stávají výkladovými vzorci, interpretacemi toho, jak něco bylo.“*⁶⁸

Jako poslední žánr, který bych rád zmínil, jsou videohry a videoherní průmysl. Z tohoto odvětví vzešlo několik herních titulů s odkazem na válku na východní frontě, jako například *Call of Duty* (2003) a *Call of Duty 2* (2005) a mnoho dalších. Hry s odkazem na druhou světovou válku se ve většině provedení odehrávají na místech skutečných bojů, nicméně velmi často s fiktivními postavami, kde bychom jejich existenci v historii jen marně hledali, ale jsou víceméně dobrým zasazením do situace, jak se takové boje odehrávaly. Asi největší přesnost videoher se nachází v technice tehdejší doby a znázornění, např. zbraní, obrněných vozidel, letadel atd.

⁶⁷ PIGULA, Topi. Zoommagazin.cz [online]. 21.9.2021 [20.3.2022]. Dostupné z: <https://zoommagazin.iprima.cz/historie/nepritel-pred-branami-vasilij-zajcev>

⁶⁸ WELZER, Harald, Sabine MOLLER a Karoline TSCHUGGNALL. *„Můj děda nebyl nácek“: nacismus a holocaust v rodinné paměti*. Praha: Argo, 2010. str. 84. Historické myšlení. ISBN 978-80-257-0228-4.

7 Závěr

Dle mého názoru by takováto velká událost, jakou byla válka v Sovětském svazu a celkově utrpení lidí, kteří v ní našli svůj konec, neměla být nikdy zapomenuta. Samotná druhá světová válka a její konflikty nebo holokaust jsou témata, která by žádný člověk neměl brát s rezervou a měl by se poučit z hrůzy, kterou někteří vykonávali na druhých lidech. Konflikt, který nesmí být za žádnou cenu vymazán z lidské paměti, se do kultury zasadil v několika širokých škálách, které jsem zde vyjmenoval a je velkým odkazem pro budoucí generace a připomínkou obětí lidí, kteří při něm bojovali a umírali. Ze samotné vzpomínkové literatury se dá získat mnoho informací, proto jsem se snažil obrazně nastínit některé z nich. Cílem mé práce bylo zjistit, jak vypadala situace před samotným konfliktem a jaké byly vztahy mezi oběma zeměmi, čehož nám jsou důkazem zmíněné smlouvy, které jsem rozebral v první kapitole. V druhé kapitole jsem stručně, zato detailně popsal začátek a průběh války v Sovětském svazu. Ve třetí kapitole jsem navázal na odkaz a paměti, na které se váže celá má práce, kde je zejména zdůrazněno, co je zapotřebí, aby byly paměti věrohodné a aktuální a dávaly tak historický smysl a důležité podložené informace. Ve čtvrté kapitole jsem rozebral, jaké vztahy panovaly mezi prostými vojáky a jejich velícími důstojníky, jací generálové v německých řadách se nacházeli na východní frontě a jak se válka a vše kolem ní odehrávalo v jejich očích, jaké měli vojáci politické názory ohledně ideologie nacismu a antisemitismu. Tuto otázku jsem v třetí podkapitole shledal jako nejvíce komplikovanou, jelikož se nedá spolehlivě najít procento vojáků, kteří nacismu věřili. Hovoříme-li o členství v NSDAP je zde přinejmenším kvantitativní odhad okolo 10 % Němců, kteří byli stále členy strany i na konci války, což poukazuje na fakt, že členství nebylo bezpodmínečně nutné, ale zajišťovalo určité již zmíněné ekonomické výhody, jako například lepší pracovní místo. V další podkapitole jsem se snažil najít odpověď na otázku, jaký byl pohled vojáků wehrmachtu k příslušníkům SS a samotný pohled na válečné zločiny, které tyto jednotky prováděly. Zde bylo zřejmé, co za hrůznosti tyto lidé prováděli a z jejich výpovědí se k těmto činům dokonce i přiznávali, nicméně opět je zde velice složité a takřka nemožné určit, kolik procent lidí bylo proti příslušníkům SS. V páté kapitole jsem se zaměřil na pohled vojáků wehrmachtu na jejich protivníka a civilisty, rozebral jsem, jak vypadala kolaborace, zacházení s civilisty a s válečnými zajatci a zejména v dalších podkapitolách jsem se zaměřil na vyhlazování a válečné zločiny, které probíhaly na východní frontě. Z většiny

vzpomínek je patrné, jak vypadala situace na frontě, kde se válčilo, jak vypadala strategie postupu do Sovětského svazu, co se v průběhu vývoje války změnilo, co mezi sebou vojáci probírali, jaké měli vztahy k samotné ideologii, svým nadřízeným, nebo civilistům. Z uvedených otázek, které jsem si stanovil na začátku své práce, jsem vyvodil mnohá východiska a podařilo se mi takřka popsat, jaké vztahy panovaly mezi vojáky a civilisty. Nejhůře se hodnotily otázky, které směřovaly směrem k ideologii nacismu a k příslušníkům SS, válečným zločinům a kontroverzním situacím. Z hlediska výpovědí ve vzpomínkové literatuře nebo dokumentech je to jako sypání soli do otevřené rány, stejně tak jako otázka pohledu na ideologii nacismu. Nikdo se vám doslovně nepřiznává, jako moc velký nacističtí byli a ve vzpomínkové literatuře se často setkáváme s postavením pamětníků nebo příbuzných jako odpůrců nacismu, proto zde vzpomínková literatura značně selhává a není tak spolehlivá. Většina mluví o vědomí nacionálního socialismu nebo zachování vojenské cti, ale v té době byla kritika takřka nemyslitelná, ať už ze strachu z udání, nebo následného trestu a vlivu tvrdé cenzury. Některé věci prostě nelze z paměti jen tak vymazat a o to horší je se k těmto věcem vracet a vzpomínat na ně, co se vlastně strašného odehrávalo na východní frontě. Na druhou stranu, ve vzpomínkách vojáků, kteří přežili hrůzy války, se nachází mnoho zajímavých, někdy až mrazivých zážitků, které dobře vykreslují situaci ať už v boji, nebo ve volném čase na frontě, když vojáci zrovna nebojovali. Neopomenutelnou složkou jsou také civilisté, zejména ti, kteří se setkali s hrůzami a krutostí nacistického režimu a dožili se samotného konce války a byli schopni o svých zkušenostech vyprávět, stejně tak jako příbuzní, se kterými byly vykonávány rozhovory o jejich rodinné paměti a vzpomínkách na jejich zesnulé, kteří se ocitli v této nelehké době. V rodinné paměti tkví určitě tajemno a nejistota, jelikož řada příběhů není zcela aktualizovaná, tudíž je z mnoha důvodů historicky nepřesná. Informace, příběhy si lidé v rodině mezi sebou předávají, upravují, nebo jsou určitým způsobem ztracené, jako v mém případě nejasná situace s dědečkovým bratrancem, jehož příbuzní přímo působili v německé armádě na východní frontě. Bohužel jejich příběhy už nejspíše zůstanou zapomenuty, protože se o nich jejich rodina nebaví.

Se získanými znalostmi, které jsem načerpal během studie vzpomínkové literatury, se dá utvořit spleťtá síť názorů a pohledů, jelikož vše není takové, jak se na první pohled zdá. Utvořit si jednotný obraz na celek německé armády a celou východní frontu není možné, jelikož se zde nacházelo příliš individuálních faktorů a situací, na

keré je třeba brát ohled. V dnešní moderní historii se potýkáme s těžkým konfliktem, jakým je střet Ruské federace s Ukrajinou. V místě, kde se nachází, byť jen hrstka lidí, kteří např. přežili obklíčení u Leningradu, se odehrává podobná situace, ukrajinská města obklíčuje ruská armáda. Při pomýšlení, že se něco podobného odehrává znovu a lidem, kteří už zažili nezměrný válečný teror a utrpení, mi je velice smutno a stále nemohu uvěřit, že i v 21. století je velice jednoduché, aby jeden stát vojensky napadl stát druhý. Historie má tendenci se opakovat a ti, kteří se z ní dostatečně nepoučí, jsou jistě předurčení k tomu, zopakovat stejné chyby, které se již staly.

8 Seznam použité literatury a pramenů

BETHELL, Nicholas: Útok na SSSR: druhá světová válka. Praha: Svojtka & Co., 2000. Ilustrovaný průvodce (Svojtka & Co.). ISBN 80-7237-279-3.

CARELL, Paul: Operace Barbarossa. Plzeň: Mustang, 1996. Military (Mustang). ISBN 80-7191-049-X.

DEGRELLE, Léon: Tažení v Rusku 1941-1945. S SS divizí Wallonie na východní frontě. Praha, Elka press 1996.

EMMERT František: Češi ve wehrmachtu. Zamlčované osudy. Praha, Auditorium 2013.

GUDERIAN, Heinz: Vzpomínky generála. Brno: Jota, 2009. Literatura faktu a military. ISBN 978-80-7217-648-9.

KOSCHORREK, Günter K: Nezapomeň na zlé časy: dramatické zážitky vojáka wehrmachtu. Brno: Jota, 2010. ISBN 978-80-7217-741-7.

LUBBECK, William a David HURT: Před branami Leningradu: příběh vojáka skupiny armád Sever. Praha: Mladá fronta, 2019. Arma & musae. ISBN 978-80-204-5109-5.

MANSTEIN, Erich von. Ztracená vítězství: paměti německého polního maršála. Praha: Naše vojsko, 2017. ISBN 978-80-206-1674-6.

MAEGER Herbert: Ztracená čest, zrazená věrnost. Nakl. Víkend 2012. (Paměti řadového vojáka SS.)

MÜLLER, Helmut M., Hanna VOLLRATH a Karl-Friedrich KRIEGER: Dějiny Německa. 2. dopl. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2004. Dějiny států. ISBN 80-7106-712-1.

NOWAK, Helmuth: Bojoval jsem u Kursku. Praha: Baronet, 2003. ISBN 80-7214-573-8.

NOWAK, Helmuth: Bojoval jsem u Kyjeva. Praha: Baronet, 2004. ISBN 80-7214-603-3.

NOWAK, Helmuth: Bojoval jsem u Stalingradu. Praha: Baronet, 2003. ISBN 80-7214-537-1.

NOWAK, Helmuth: Krvavý Kavkaz. Praha: Baronet, 2008. Military (Baronet). ISBN 978-80-7384-144-7.

NOWAK, Helmuth: Země zalévaná krví. Praha: Baronet, 2009. Military (Baronet). ISBN 978-80-7384-200-0.

WACKER, Albrecht: Na mušce lovce: vzpomínky elitního odstřelovače wehrmachtu Josefa "Seppa" Allerbergera. [Praha]: Mladá fronta, 2016. Arma & musae.

WALTER Scheinpflug: Z Chotovenky do války. Neratovice, Omnibooks 2013.

WELZER, Harald, Sabine MOLLER a Karoline TSCHUGGNALL: "Můj děda nebyl nácek": nacismus a holocaust v rodinné paměti. Praha: Argo, 2010. Historické myšlení. ISBN 978-80-257-0228-4.

Dokumenty:

Apokalypsa: 2. Světová válka – [Operace Barbarossa] [DVD]. CLARKE, Isabelle, Daniel COSTELLE. Francie: 2009

Jednotky SS [DVD]. SAMPIGNY, de Serge. Francie: 2018

Internetové články:

Cervenkyriz.eu [online]: <https://www.cervenkyriz.eu/files/files/cz/mhp/konvence.htm> [18.3.2022]

ct.24.ceskatelevize.cz [online]: <https://ct24.ceskatelevize.cz/svet/2880230-zenevska-konvence-o-valecnych-zajatcich-mela-zajistit-lidske-zachazeni-v-praxi-ale> [14.3.2022]

Deník.cz [online]: https://www.denik.cz/ze_sveta/wilhelm-von-leeb-adolf-hitler.html?utm_source=www.seznam.cz&utm_medium=sekce-z- [28.1.2022]

Dotyk.cz [online]: <https://www.dotyk.cz/publicistika/nacisticky-vudce-adolf-hitler-byl-zavisly-na-pervitinu.html> [8.3.2022]

iDnes.cz [online]: https://www.idnes.cz/technet/vojenstvi/druha-svetova-valka-v-cislech.A150417_150247_vojenstvi_kuz [14.3. 2022]

Totalita.cz [online]: https://www.totalita.cz/vysvetlivky/pakt_sn.php [20.12.2021]

Válka.cz [online]: <https://www.valka.cz/99-Operace-Barbarossa> [28.1.2022]

Zoommagazin.cz [online]: <https://zoommagazin.iprima.cz/historie/nepritel-pred-branami-vasilij-zajcev> [20.3.2022]